

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra hudební výchovy

VLIV RODINY NA
ROZVOJ HUDEBNOSTI DÍTĚTE

(VÝZKUMNÁ SONDA DO HUDEBNÍCH ZÁJMŮ DĚTÍ 2. ROČNÍKU ZŠ)

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: doc. PaedDr. Hana Váňová, CSc.

Oponent bakalářské práce: Mgr. Kateřina Hurníková, Ph.D.

Vypracovala: Martina Lohniská, AJ – HV, prezenční studium

Praha 2010

Resumé

Obsah této bakalářské práce se věnuje rodině a jejímu vlivu na rozvoj hudebnosti dětí. Řeší se v ní pojem estetické výchovy, problematika hudebnosti a hudebního nadání, ale také to, jak rodina a její členové ovlivňují výchovu a hudební vývoj dětí. Zabývá se též vnějšími vlivy jako je například televize nebo internet. Tato práce obsahuje i orientační průzkum, který byl realizován pomocí krátkého dotazníku, s cílem zaměřeným na hudební prostředí v rodině a jeho vliv na rozvoj dětské hudebnosti.

Summary

The content of this Bachelor's Thesis is dedicated to family and its influence on the development of children's musicality. It deals with the conception of aesthetic education, the issue of musicality and musical talent, but also with the way how family and its members influence education and musical development of children. It also discusses the external effects, for example TV or the Internet. This thesis also includes an indicative survey which was realized through a short questionnaire aimed at the musical environment in family and its influence on the development of children's musicality.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala sama, s použitím
uvedené literatury.

Dále prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze práce na přiloženém CD je
identická s její tištěnou podobou.

V Praze, dne 25. srpna 2010

.....
Martina Lohniská

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala doc. PaedDr. Haně Váňové, CSc. za její cenné rady, připomínky a veškerou pomoc.

Dále děkuji celé své rodině za trpělivost a podporu po celou dobu studia.

Obsah

ÚVOD.....	8
1. VÝZNAM ESTETICKÉ A HUDEBNÍ VÝCHOVY V ŽIVOTĚ ČLOVĚKA.....	9
1.1 Historie názorů na estetickou výchovu	9
1.2 Definice a smysl estetické výchovy	12
2. VÝZNAM VÝCHOVNÉHO VLIVU RODINY.....	14
2.1 Role matky	14
2.2 Role otce	15
2.3 Sourozenecké vztahy	16
2.4 Vliv prarodičů na výchovu dítěte.....	17
2.5 Charakteristické znaky současné rodiny.....	17
3. HUDEBNOST A HUDEBNÍ NADÁNÍ.....	20
3.1 Vymezení pojmu hudebnost.....	20
3.2 Hudební nadání.....	21
3.2.1 Struktura.....	22
3.3 Hudební talent.....	23
3.4 Hudební zájmy a potřeby	25
3.5 Hudební schopnosti	27
4. VLIV RODINY NA HUDEBNÍ VÝVOJ DÍTĚTE.....	30
4.1 Vývoj od narození do čtyř roků	30
4.2 Období od čtvrtého roku a mladší školní věk	32
4.3 Podstata hudebního vývoje dítěte v rodině	33
5. VNĚJŠÍ VLIVY NA HUDEBNÍ VÝVOJ DÍTĚTE.....	35
5.1 Sociální skupina	35
5.2 Prostředky masové komunikace	36
5.2.1 Vliv televize a internetu	37
5.3 Média a hudba.....	39

6. VÝZKUM VLIVU RODINY NA ROZVOJ DĚTSKÉ HUDEBNOSTI.....	41
6.1 Předmět a cíle výzkumu.....	41
6.2 Základní pracovní hypotézy	41
6.3 Metodika a organizace výzkumu	41
6.3.1 Anamnestický dotazník	42
6.4 Interpretace výsledků výzkumu	43
6.5 Závěry z výzkumu a verifikace hypotéz	47
7. ZÁVĚR.....	49
LITERATURA.....	50

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá rodinou a její úlohou v rozvoji hudebnosti dětí. Sleduje jejich hudební citění od nejtělejšího věku a zkoumá nejrůznější aspekty, které se podílejí na formování vztahu dětí k hudbě.

Toto téma jsem ráda uvítala nejen proto, že se zabývá hudebností dětí, ale hlavně kvůli tomu, že mě od malička zajímala výchova dětí vůbec. Již od svých čtrnácti let jsem totiž měla možnost pracovat s velkým množstvím dětí, jezdila jsem jako pomocná vychovatelka na školy v přírodě, vedla jsem různé kroužky na základní škole, podílela se na přípravě hudebních vystoupení. Od dětství jsem se sama zabývala hudební výchovou, kterou jsem posléze uplatňovala i v praxi s žáky. Viděla jsem, že se některé děti dokážou nadchnout pro novou píseň, pro různé hudební hry, baví je hrát si s tóny atd. Měla jsem však také bohužel možnost pozorovat i takové děti, které jsou ve zpěvu dosti zaostalé, některé ho dokonce nemají ani rády.

Dotazníkový průzkum kvality rodinného hudebního prostředí v této bakalářské práci nám odpoví na řadu otázek, týkajících se tohoto citlivého tématu, a hlavně nás přesvědčí o tom, že je to právě rodina, která je nejdůležitějším pilířem v životě dítěte i co se týče hudby. I taková obyčejná věc, jako je třeba čtení pohádek na dobrou noc, vytleskávání rytmů či zpívání u vánočního stroměčku, je pro dítě nesmírně důležité. Ze své vlastní zkušenosti mohu říci, že takové první hudební krůčky doprovází člověka na celý život, a tak je třeba je brát vážně a cenit si každého, kdo jim dá patřičnou péči. Zajisté přinese výsledek.

V této práci je ale nastíněna i stránka, jež se nezabývá přímo hudbou a rodinou, ale ostatními vlivy na člověka, jako jsou např. média. Seznámí nás jak s jejich pozitivy, tak i se stoupajícím rizikem, které přirozeně navádí na špatnou cestu. Je v ní popsán současný moderní svět, v kterém žijeme po boku hudbě.

1. Význam estetické a hudební výchovy v životě člověka

1.1 Historie názorů na estetickou výchovu

Estetické cítění jako projev určitého vztahu člověka ke skutečnosti hraje v jeho vývoji významnou roli již od raného dětství. Nejrůznější názory na výchovu, pokud se dají v krátkém historickém přehledu zachytit, dokládají stoupající přesvědčení, že útlý věk je velkým zdrojem možností pro vytváření integrity duševního i tělesného vývoje a pro utváření předpokladů pro pozdější jednotu osobního i společenského života. A také dokazují, jak důležitou funkci může mít přitom estetická výchova. Tím, jak hlouběji poznáváme člověka, vyhledáváme i způsoby, jak člověk reaguje v různých věkových etapách svého vývoje na krásu v přírodě, ve společenském životě nebo v umělecké tvorbě. Tyto vztahy ke kráse se v průběhu historie různě vyhraňovaly a souvisely s vývojem názorů na krásu a s chápáním tohoto pojmu. Svou úlohu zde jistě hrály i individuální rozdíly mezi lidmi a jejich odlišné osobnostní i duševní založení, které zároveň rozhodovalo i o tom, zda někteří jedinci přejdou od pouhého vnímání krásy k jejímu vytváření a stanou se tak umělci.

Estetickou výchovou se zabýval již Jan Amos Komenský, který krásu pokládal za jeden z projevů života v přírodě i v životě lidí. Ve svém díle *Informatorium školy mateřské*¹ proto nabádal, aby děti byly vedeny k pochopení krásných věcí v přírodě i v životě lidí již na stupni předškolního věku. Také se zamýšlel nad tím, které druhy krásy může malé dítě poznávat. O hudební výchově lze podle Komenského hovořit již od narození, kdy dítě začíná vnímat svůj křik, pláč, jiné zvuky, matčin hlas, hru na hudební nástroje. Zároveň však radí, aby byly sluchové vjemy bystřeny nepříliš velkým hlukem, ale naopak zvuky mírnými. Dětský sluch si tak zvyká na melodičnost a harmonii, protože tyto složky mají výrazný estetický přízvuk.

Rovněž rozvíjení smyslu pro poezii a literaturu vůbec může být časně. Již malé děti chtěl Komenský uvádět také do výtvarné výchovy, aby se rozvíjela spontánní chuť dítěte kreslit a malovat „vše ze hry a kratochvíle“.

¹ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Praha : Kalich, 1992.

Je vidět, že myšlenky J. A. Komenského jsou natolik pokrokové a moderní, že ovlivňují dodnes současnou pedagogiku. I když žijeme ve vyspělé společnosti, která má všechny materiálně technické předpoklady, musíme se snažit, abychom těmto pokrokovým názorům nezůstali dlužni a snažili se ovlivňovat estetické cítění dítěte ve škole a hlavně v rodině.

Na názory J. A. Komenského navazují někteří naši i světoví pedagogové. Například J. J. Rousseau², který hlásal svobodnou výchovu a svobodný vývoj lidské osobnosti. Při výchově dítěte je u něj důležitý aspekt k dětskému citu, k představivosti, k vývoji smyslů, kterým se má plně dopřávat příležitosti k projevu a k svobodnému pohybu. Rousseauovy myšlenky obohatil Heinrich Pestalozzi³, který zdůrazňoval harmonický rozvoj individuálních dětských schopností, k němuž dává základ rodinná výchova. Chtěl také podchycovat přirozený vývoj dítěte od narození a v pojetí názornosti navazoval na Komenského. Rovněž se zabýval problémem, jak dítěti ukázat cestu, jak má samostatně myslet, mluvit a jednat, a pomoci mu k svobodnému rozvoji a uplatnění. Smysl Pestalozziho činnosti byl psychologicky, morálně a sociálně výchovný, ale jeho metody obohacovaly také esteticky. Jednak to byla přítomnost citového prvku v rodinné výchově, ale zároveň i to, jak autor vedl již nejmenší děti k pečlivému pozorování věcí v přírodě i umění. Mnohé ze zásad Komenského při všestranné výchově dětí uskutečňoval i Angličan Robert Owen.⁴ Z hlediska estetické výchovy doporučoval, aby děti poznávaly krásu přírody a byly vychovávány v přírodě a dále uváděl, že zpěv i tanec patřily do obsahu vyučování v tzv. Owenově škole, kde se tím děti učily z přímého názoru, aby dovedly čerpat z vlastní zkušenosti. Owen též zdůrazňoval, že prostředí dětí by mělo poskytovat dostatek podnětů pro jejich celkovou výchovu a všestranný estetický vývoj tím, že bude vkusně upravené. Všestranným rozvíjením dětských smyslů se zabývala také Italka Maria Montessori⁵, pro kterou bylo umění prostředkem k rozvoji smyslů a prvních dětských zdrojů rozumového poznání. Usilovala o to, aby ukázala, jak významné je esteticky vhodně zařízené předškolní prostředí. Základním předpokladem pro rozvoj estetických citů dětí v mateřské škole bylo barevné ladění, úpravnost a jednoduchost, ale i členitost interiéru a volba vhodného nábytku. Toto její úsilí mělo vliv v mnoha zemích.

² ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o vychování*. Praha, 1910.

³ PESTALOZZI, H. *Wie Gertrud ihre Kinder lehrt*. Paderborn, 1905.

⁴ OWEN, R. *The Life of Robert Owen written by himself I*. London, 1858.

⁵ MONTESSORI, M. *The Advanced Montessori Method*. London, 1918.

Nejpřirozenějším projevem tvořivé aktivity myslí ve výchově, tj. hrou, se zabýval pokračovatel Rousseaua i Komenského Friedrich Fröbel.⁶ Hra podle něj poskytuje potěšení a uspokojení a je také pramenem všeho blahodárného pro dítě a jeho správný vývoj. Autor ukázal, že také estetické záliby plynou ze způsobu života dítěte a naším úkolem je v dítěti podněcovat všechny jeho přirozené vlohy a umožnit jejich spontánní rozvoj.

O estetickou výchovu v našich zemích se také zajímal Slovák Daniel Lehocký⁷ v druhé polovině 18. století a o šedesát let později i Čech Jan Svoboda.⁸ Oba vyzdvihují všestranný a přirozený vývoj dítěte v hrách i při řízené činnosti. Lehocký ukazuje, jak od narození souvisí psychická a fyzická stránka vývoje dítěte a jak rodiče mají mít při výchově na zřeteli právě tuto skutečnost, aby vývoj i výchova tvořily harmonický proces. Jan Svoboda do svého návrhu na obsah vzdělání dětí předškolního věku zahrnuje i seznamování se s literaturou, lidovou tvořivostí, s písněmi a básněmi.

V teoriích N. K. Krupské⁹ se projevuje tendence, aby estetická výchova získala pevné místo v pojetí mnohostranné výchovy a byla uváděna v souvislost s výchovou morální. Krupská například stanovila, že umění může hrát důležitou roli při sebeuplatňování dítěte i při jeho sebepoznávání. Hudba, zpěv a tanec vyvolávají pocity krásy a podle ní pomáhají dětem, aby vyjádřily své myšlenky a city. Pro děti má velký význam, jak jednotliví členové rodiny prožívají umění, jaké podněty poskytují dítěti z přírodního okolí, z života lidské práce i umění.

Většina našich i zahraničních autorů zastává podnětné pojetí estetické výchovy jako vzdělávací oblasti, která se dotýká všech forem života a má důležitou funkci ve složité struktuře společenského dění v životě. Význam historické retrospektivy nejrůznějších názorů je v tom, abychom i dnes prověřili nosnost myšlenek o estetické výchově dětí, které přispívaly k postupné osobnostní a společenské integraci. Dále též upozorňuje, aby se děti s přirozenou krásou a uměním neselektovaly jen náhodně, ale aby se tento jejich styk stal společensky funkční záležitostí.

⁶ FRÖBEL, F. *A Selection from his Writings* (Irene M. Lilley). Cambridge, 1967.

⁷ LEHOCKÝ, D. *Kniha o moudrém a křesťanském vychovávání dítěte*. Prešpurk, 1786.

⁸ SVOBODA, J. V. *Školka Jana Svobody* (III. vyd. E. Strnad). Praha, 1958.

⁹ KRUPSKÁ, N. K. *O výchově a vyučování*. Praha, 1951.

1.2 Definice a smysl estetické výchovy

Na základě předchozích poznatků můžeme stanovit pojem estetické výchovy. Otokar Chlup chápe estetickou výchovu jako „působení na citovou, volní, mravní a rozumovou stránku dětského duševna, jehož cílem je trvalé ovlivnění vztahů k umělecké tvorbě minulé i současné a k estetickým podnětům, které přináší život a jimiž na citlivě vnímající dítě působí krása přírody“.¹⁰ Estetickou výchovou se má rozvinout i vlastní estetická činnost dětí, především jejich projev výtvarný, hudební a slovesný. Vede k potřebě tvořivě uplatnit vlastní schopnosti a nadání, rozvíjet je na nejvyšší možnou míru.

Věra Mišurcová zobecnila svou definici takto: „Estetickou výchovou rozumíme záměrné utváření estetického vztahu dítěte ke skutečnosti. Termín estetický souvisí s pojmem estetično, jehož základ je v řeckém označení smyslové vnímavosti“.¹¹ Estetično je též jednou z určitých vlastností předmětů a jevů, která vystupuje při osvojování světa člověkem. Vývoj estetického vztahu závisí na lidské činnosti, hlavně na estetickém vnímání a tvorbě. Základem tohoto vztahu je estetický zážitek, který je dán smyslovým vnímáním, které je doprovázeno citovou odezvou a prvky hodnocení. „Estetický vztah se dotýká celé lidské osobnosti, může podstatně ovlivnit poměr člověka ke světu, k přírodě, k lidskému společenství i k sobě samému tím, že rozvíjí myšlení, cítění i vůli a otvírá cesty k plnějšímu chápání a prožívání světa“.¹² Vytváří se pod vlivem různých činitelů. Není pochyb o tom, že první místo tu zaujímá rodina, jež je prvním sociálním prostředím dítěte. Dítě zde získává první zkušenosti, návyky a pomocí rodičů vlastně poznává svět.

Rodina totiž může pro estetický vývoj dítěte udělat mnoho. V rodině, kde kulturu a krásu vnímají jako životní potřebu, tzn. dbají na úpravnost prostředí a dítě má zde možnost setkávat se s krásnými předměty, rodiče mají rádi hudbu, hrají, zpívají, čtou, navštěvují divadlo a hovoří o něm jako o velkém zážitku, vznikají dobré podmínky pro vytváření dobrého vkusu, pro vznik zájmu o umění a pro celou estetickou výchovu. Ačkoliv dnešní rodina dítěti může zajistit téměř vše po stránce citové, intelektuální a kulturní, nemůže mu zajistit širší sociální styk s cizími dětmi stejného věku, který je pro předškolní dítě nezbytný a zároveň nutný pro jeho zdravý morální vývoj. A proto jsou důležitá veřejná výchovná zařízení, jako jsou mateřské školy, které umožňují dítěti

¹⁰ CHLUP, O. aj. *Pedagogika*. Praha : SPN, 1965, s. 236.

¹¹ MIŠURCOVÁ, V. aj. *O estetické výchově nejmenších*. Praha : SPN, 1978, s. 34.

¹² Tamtéž.

setkávat se s dětmi jeho věku, což má příznivý vliv na jeho intelektuální rozvoj. Další výhodou mateřské školy je poskytování první systematické a plánované výchovy, která svým způsobem doplňuje a též i vyrovnává nedůsledné a mnohdy chybné výchovné zásady rodičů. Kromě rodiny a mateřské školy se na výchově dětí podílí i společnost, která působí na každého z nás. Záleží však na tom, aby všichni výchovní činitelé působili současně a ne odděleně. Jen tak je totiž možné dosáhnout optimálního rozvoje každého jednotlivce k prospěchu jeho samého, ale i k užitku celé společnosti.

Pokud bychom si tedy položili otázku o smyslu a významu estetické výchovy v předškolním věku, podle dosud řečeného můžeme říci, že „utvářením estetického vztahu dítěte ke světu podporuje estetická výchova rozvoj všech stránek dětské osobnosti v harmonický lidský vztah ke skutečnosti. Tím poskytuje dítěti jeden z nástrojů, kterým lze měnit sebe sama i svět kolem sebe pro dobro společnosti i vlastní štěstí“.¹³

Domníváme se, že rozvoj estetického citění v každém dítěti významně ovlivňuje jeho další život, dává mu později možnost a schopnost čerpat z uměleckých děl poznání světa, sílu a radost. Umění totiž učí lidi nejen slyšet a vidět, ale také cítit a chtít, dává nám sílu a klíč k citovým situacím, v nichž se ocitáme ve vlastním životě.

¹³ MIŠURCOVÁ, V. *O estetické výchově nejmenších*. Praha : SPN, 1978, s. 36-37.

2. Význam výchovného vlivu rodiny

Motto: Nejmenší společenskou jednotkou není člověk, ale dva lidé.

Berthold Brecht

Rodina je základem státu a je nutné dodat, že rodina spořádaná. Jednou ze základních funkcí člověka je rodičovství, a proto je nejdůležitější funkcí rodiny právě výchova dětí. Náš společenský a právní řád uznává jednoznačně primární roli rodiny ve výchově nastupující generace a považuje její úlohu za nezastupitelnou a nenahraditelnou. Podstatou výchovy je záměrné působení vychovatele buď na jedince, nebo skupinu a jejím hlavním předpokladem je láskyplné prostředí, ve kterém dítě vyrůstá.

2.1 Role matky

Již v kojeneckém věku potřebuje dítě ke správnému duševnímu vývoji projevy lásky a náklonnosti právě tak, jako potřebuje kalorie a vitaminy k tělesnému vývinu. Děti, které nepoznaly úsměvy, laskání a mazlení, bývají opožděné duševně i tělesně, jsou apatické, citově strádají a v pozdějším věku mají problémy i při výchově vlastních dětí. Moderní sociologické studie jednoznačně potvrzují obecnou zkušenost, že jádrem rodiny je matka, s níž je novorozenec první týdny po narození v těsném spojení. Jakmile ale začne vnímat matku odděleně, začíná se vyvíjet jeho vlastní osobnost. Vnímá totiž první sociální vztah. Matka má zůstat pro dítě primární vztahovou osobou. Představuje totiž pro dítě životní bezpečí a útočiště domova vždy, když to dítě potřebuje. Je jeho životní jistotou. Například F. Sedlák se o roli matky vyjadřuje takto: „Matka dává dítěti důležité excitační podněty, když k němu mluví, hraje si s ním a konejší je. Přirozený kontakt mezi ní a dítětem, který je biologicky hluboce zakotven, vytváří intimní a pevné citové spojení. Od matky přijímá dítě též první auditivní podněty, když se vposlouchává v tóny a melodii matčiny mluvy, emoční impulsy při konejšení a uspávání... Tyto citové a excitační podněty i sociální kontakty, které matka dítěti poskytuje, jsou přirozeným základem každé lidské osobnosti“.¹⁴

Každá matka by si měla být vědoma toho, že ji dítě potřebuje ve všech životních situacích a ve všech životních obdobích. Důležitou potřebou v dětství je pocit bezpečí.

¹⁴ SEDLÁK, F. *Hudební vývoj dítěte*. Praha : Supraphon, 1974, s. 77-78.

Malé dítě je mnohem více odkázáno na matku než některá zvířecí mláďata. Oddělení dítěte od matky může proto vyvolat stav tísnivé nejistoty. Pocit bezpečí spočívá v pravidelnosti, s jakou je organizován celý režim dne, tj.: spánek, bdění, krmení, koupání, hry, atd. Na každou sebemenší změnu reagují kojenci pláčem nebo neklidným spánkem. Domov i rodina musí i pro větší děti a dospívající zůstat nejbezpečnějším útočištěm ve všech strastech, s nimiž se setkávají.

Bezpečný domov – to znamená nejen porozumění a případná pomoc, ale také pevný řád a autoritu. Neuspořádané rodinné prostředí má pak velkou vinu na neukázněnosti dětí. Naše společnost vytvářela postupně ucelený systém sociálního zabezpečení všech svých občanů, s vysokou úrovní a s přednostním právem péče o matku a dítě nejen po stránce zdravotní, ale i sociálně právní. Byla prodloužena mateřská dovolená, aby matkám byla umožněna výchova jejich dětí. Převážná část matek této výhody také využívá. Jsou však také matky, které doma zůstat s dítětem nechtějí, buď je pro ně jejich zaměstnání tak důležité, že se bojí, že o ně přijdou, nebo je zaměstnání pro ně mnohdy méně namáhavé než péče o vlastní dítě.¹⁵ Tento poznatek je důvodem k tomu, abychom se zamysleli nad tím, zda je u nás s výchovou dětí všechno v pořádku. Na mnohé ženy se klade plno nároků, a tak je pravděpodobné, že tyto ženy nemají mnoho času a možností věnovat se svým malým dětem.

2.2 Role otce

Dítě nutně potřebuje mateřskou péči. Dítě však také potřebuje i péči otce, který spolu s matkou vytváří dítěti nejjistější zázemí. I když jsou jejich role funkčně odlišné, nacházejí spojení v rodičovské lásce, kde se harmonicky doplňují tak, aby dítě připravili pro život co nejlépe. Pro výchovu dítěte je velmi důležitý vztah mezi oběma rodiči. Je-li tento vztah dobrý, je to pro dítě první příklad mezilidských vztahů. Jaký je vztah otce k matce a opačně, takový vztah se vytváří i u jejich dětí. Pro chlapce bývá otec vzorem zvláště v pozdějším věku, pro děvče prvním nejdokonalejším představitelem muže. Dnešní děti hledají v otci nejen autoritu, ale i kamaráda, za kterým mohou kdykoliv přijít, aby jim poradil a pomohl. Jednou z největších výchovných hodnot je právě pocit dítěte, že v rodičích má oporu, a to hlavně v období neúspěchu či krizových situacích. Tuto oporu

¹⁵ MAŘÍKOVÁ, H. (ed.) *Proměny současné české rodiny*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2000.

musí poskytovat dítěti oba rodiče, i když ne stejně. Matky mívají spíše instinktivní pochopení pro to, co se s dítětem děje, i když se dítě matce s něčím přímo nesvěří. Otec pomáhá dítěti řešit rozhodující životní problémy. Dítěti imponuje takový otec, který umí snášet dobře různé životní situace, otec, který si s dítětem umí pohrát, buduje s ním jeho sny a plánuje s ním jeho budoucí povolání. Dětem imponuje otec, který je zručný, matce dokáže pomáhat v domácnosti, učí děti odvaze, učí je samostatnosti a je jim celým svým jednáním příkladem. V rodinách, kde otec chybí, je výchova obtížná, protože dítě postrádá mužský vzor.

Postoj a chování k dětem nejsou dány dědičnými faktory, ale jsou odrazem postojů a chování lidí, kteří dítě vychovávali, nikoliv těch, kteří je přivedli na svět a na jeho další vývoj nepůsobili. V poslední době přibývá otců, kteří se vzdávají svých dětí pro své vlastní zájmy, a tím způsobují rozpad celé rodiny. Zakládají často neuváženě rodiny nové, přivádějí na svět další děti, jimž se opět nestávají otci, ale jen zploditeli života. Připravují se o úctu vlastních dětí a o hodnoty, které jsou v životě člověka neopakovatelné. Na druhé straně jsou ale otcové, a těch je jistě většina, kteří pokládají den, kdy se jim narodilo dítě, za nejkrásnější okamžik ve svém životě.

2.3 Sourozenecké vztahy

Dítě své rodiče miluje, ale touží také hrát si s jinými dětmi a mít vlastní sourozence. Sourozenci představují první kolektiv a jsou spolu s matkou a otcem součástí prvního dětského světa. Postavení dětí v rodině mezi sourozenci má zvláštní nepsané rodinné zákony. První dítě většinou žárlí na druhé, ale i druhé dítě může mít roli ztíženou proto, že mu často bývá dáváno za vzor dítě starší a často se mu musí podřizovat. Některé děti mívají pocity méněcennosti, některé zase pocity nadřazenosti. Rodiče by měli situaci mezi sourozenci řešit podle povahy dítěte, protože každé z nich je osobností, která má v rodině svá práva a své postavení. Správný postoj v rodině je základem pro další vztah k lidem a k životu.

Jsou-li v rodině sourozenci, nebývá obtížné zapojit dítě do kolektivu, dítě naopak samo touží po styku s malým okruhem ostatních. Toto období bývá nazýváno rodinnou socializací, která je-li úspěšná, stává se základem pro další období ve větším kolektivu. Osamostatňování dětí, jejich touha po kolektivu, nebo nedůvěra či strach, jsou výsledkem

předchozí výchovy. Nedostatek styku s druhými dětmi, nedostatek uplatnění v dětském kolektivu může mít závažné následky v pozdějším životě. Někdy je to i neschopnost zapojit se do pracovního kolektivu, přizpůsobit se požadavkům společnosti, spolupracovat s druhými, neschopnost podřídit se, ale i vést kolektiv.

2.4 Vliv prarodičů na výchovu dítěte

Další důležitou složkou ve výchově je vliv prarodičů na děti. Vztah mezi dětmi a starými lidmi určuje střední generace, která svým jednáním a chováním jde příkladem k jednání dětí. Postoj matky a otce k jejich rodičům je příkladem pro jednání dítěte a jeho vztahu k babičce a dědečkovi. Svět je pro děti mnohem bohatší a plnější, mají-li babičky a dědečky, kteří jsou pro ně klidným vzorem, příkladem obětavosti, lásky a přátelství.

Pro děti a jejich výchovu je nejlepší, dovede-li zkušená babička matce předávat své zkušenosti, vysvětlit potřeby dítěte, naučit ji mateřskému chování, pomáhá dobře vychovávat dítě, avšak nezasahuje do mladé domácnosti a do jejích záležitostí. Babička má matce pomáhat vychovávat děti, ale nemá je vychovávat za ni. Role babičky má svou hloubku, odpovědnost i krásu, je-li plně chápána a není-li zneužívána dětmi a vnoučaty. Mnoho malých dětí prožívá část svého dětství u babičky nebo s babičkou, na kterou pak v pozdějších letech vzpomínají. Hluboký citový vztah mezi dítětem a jeho nejbližšími ovlivňuje výrazně jeho emocionální rozvoj. Z lásky k rodičům se vyvíjí láska k lidem, z lásky k bydlišti se později vyvíjí láska k vlasti.

2.5 Charakteristické znaky současné rodiny

V dnešních rodinách můžeme pozorovat řadu změn. Jednou z nich je přeměna „ženy v domácnosti“ v „pracující ženu-matku“, která s sebou jistě přináší i další doprovodné změny, jako je například změna postavení a fungování muže v rodině. Jedná se o jakousi demokratizaci uvnitř rodiny, kde muž ztrácí své dřívější výsadní postavení a naproti tomu žena získává některá práva a povinnosti, které se dříve týkaly pouze muže. I role dětí v rodině se změnila – děti se více a častěji zapojují do organizace života v rodině a též jejich vzájemný vztah k rodičům je spíše partnerský.

Díky vzrůstající tendenci odděleného života jednotlivých generací se rodiny mnohdy ocitají v jakési izolaci. Klesá význam vztahů se sousedy, lidé chtějí uniknout od záplavy vlivů dnešního života do klidu, který mají v rodině, a tím se tak uzavírají před vnější společností. V dnešní době se zvyšuje počet osamělých matek s dětmi a také jednočlenných domácností. Toto zapříčiňuje nejen již zmiňovanou izolovanost, ale také nižší stabilitu rodin.¹⁶

Dalším nesporným faktem je, že rodinní příslušníci na sebe mají stále méně času, který spolu mohou trávit, méně spolu komunikují a sdělují si zážitky. Současná rodina je dosti ohrožena nadměrným zatížením rodičů v jejich pracovních povinnostech, což je také důvodem časového zaneprázdnění. Často to s sebou přináší vyčerpání a lidé pak nemají dostatek sil na výchovu vlastních dětí. To se pak snaží kompenzovat a vyrovnávat nejrůznějšími materiálními prostředky a vysokým kapesným, které dětem dávají. V důsledku toho pak dochází ke změně hodnotového systému charakterových vlastností dětí. Děti jsou často pak sobecké a neskromné a ničeho si neváží.

Model dnešní moderní rodiny je často dvoukariérový. V průběhu 60. let, ale i dalšího desetiletí pronikalo na trh práce na Západě stále více žen, a tak se začalo rozlišovat mezi rodinami tzv. *dvoupříjmovými* a *dvoukariérovými*. V obou typech rodin pracují oba partneři, nicméně „dvoukariérové rodiny odlišuje od dvoupříjmových nejen výše příjmů a množství času vynaloženého na výkon profese či povolání, ale hlavně úroveň dosažené pozice v hierarchii řízení ve sféře placené práce, která bývá spojena jak s vyšším podílem na rozhodování, moci, tak s vyšším společenským statusem“.¹⁷ Z uvedeného rozlišení je patrné, že se také změnilo i samo chápání pojmu kariéra. Ta se dnes chápe spíše jako vzestupná sociální mobilita člověka než jen jako jeho celá pracovní dráha, jak tomu bylo dříve.

K současným rodinám patří bohužel i rozvodová řízení. Česká republika je na seznamu zemí s nejvyšším počtem rozvodů a za rok přichází o trvalý vztah k jednomu z rodičů zhruba třicet tisíc dětí.¹⁸

Výchovný vliv rodiny na dítě a jeho citový vývoj je trvale těžko nahraditelný. Z toho plyne významná odpovědnost rodiny. Je nutné mladým lidem, kteří zakládají rodinu, pomáhat. Postupně se u nás rozvíjí systém výchovy k rodičovství a systém odborných

¹⁶ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha : Portál, 2008.

¹⁷ MAŘÍKOVÁ, H. (ed.) *Proměny současné české rodiny*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2000, s. 104.

¹⁸ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha : Portál, 2008.

poraden. V souvislosti s tím plní úlohu mateřská škola, ve které je dítě pozorováno odborníky, kteří mohou mladým rodičům poradit a pomoci.

Výchova začíná tedy narozením dítěte a její důležitost i náročnost roste tak, jak roste samo dítě. Výchova je tvůrčí práce, dlouhodobý proces, který se mění podle věku dítěte, i když některé výchovné prvky prolínají celou výchovu člověka. K výchově nelze dát v žádné výchovné oblasti obecné platný návod, který by mohli všichni rodiče uplatnit pro všechny své děti.

V každém státě, v každém národě, ale i v každé rodině, mohou být různé výchovné cíle v působení na děti, jimiž se rodiče řídí, protože výchova má kromě obecně lidsky platných pravidel a norem i své zvláštní poslání v souvislosti s požadavky společnosti, ve které dítě žije a ve které je vychováváno. U nás se dostává rodině podpory od státu, s některými vymoženostmi vyspělé společnosti. Výchova je jistě jevem historickým a její úloha se mění v závislosti na společenských vztazích.

3. Hudebnost a hudební nadání

3.1 Vymezení pojmu hudebnost

Z hlediska hudební pedagogiky je psychologie hudebních schopností a dovedností nejčastěji využívaným oborem psychologie hudby. Jádrem této oblasti je zejména problematika výskytu hudebnosti a její struktury, uspořádání složek hudebního nadání a hudebního talentu.

Otázkou, co je hudebnost a jak se projevuje, se zabývalo již mnoho autorů, ale jejich názory na její všeobecný výskyt a vychovatelnost jsou velmi různorodé. Někteří autoři, jako například Američan C. Seashore¹⁹ či Holanďan G. Révész²⁰, dávají příliš velkou váhu dědičným faktorům a upřednostňují myšlenku, že hudebnost se nevyskytuje u každého člověka a že ji nelze v lidech vychovat. Seashore rozdělil hudebnost na samostatné akustické schopnosti, které nazval talenty, přičemž hudebnost pak charakterizoval tím, jak vyniká nebo zaostává každý talent. Révész zase chápal hudebnost jako vlastnost osobnosti, do které zahrnoval i chápání hudební formy a stavby hudební fráze a celkové hudební cítění a prožitků.

Na druhé straně existují naopak autoři (mezi které se řadí B. R. Andrews nebo S. F. Nadel), kteří za základní vliv na hudebnost považují systematické výchovné působení, ale zároveň podceňují individuální rozdíly v její struktuře. Tyto teorie však nemůžeme přijmout jako konečné, do vývoje názorů na hudebnost a její podstatu zasáhl i sovětský psycholog B. M. Těplov, který je svým způsobem spojil dohromady. Tvrdil, že hudebnost člověka závisí na jeho vrozených dispozicích, ale zároveň je výsledkem výchovy a vzdělání. Těplov považuje za hlavní znak hudebnosti schopnost prožívat hudbu jako určitý obsah, přičemž hudebnost pak chápe jako jednu ze složek hudebního nadání potřebnou pro všechny hudební činnosti. „...ona složka hudebního nadání, která je potřebná právě pro hudební činnost (na rozdíl od ostatních činností) a která je přitom nezbytná pro všechny druhy hudební činnosti“.²¹

¹⁹ SEASHORE, C. E. *Psychology of Music*. New York, 1938.

²⁰ RÉVÉSZ, G. *Einführung in die Musikpsychologie*. Bern, 1971.

²¹ TĚPLOV, B. M. *Psychologie hudebních schopností*. Praha, 1965, s. 21.

Z českých badatelů se k problematice hudebnosti podrobněji vyjádřil F. Sedlák, který ji uvádí jako „svěrázný psychologicko-sociologický jev, jehož strukturu tvoří soubor schopností k hudebnímu vnímání, chápání a prožívání hudby, k hudební reprodukci a k elementární činnosti hudebně produkční“.²² Autor též důsledně odlišuje termíny hudebnost a hudební nadání, kde hudebnost považuje za obecnější vlastnost, kterou můžeme předpokládat u každého zdravého člověka i s malým hudebním nadáním.

Podle výše uvedeného textu můžeme říci, že „hudebnost jako základní kategorii vztahu člověka k hudbě je třeba považovat za specifickou vlastnost osobnosti, představující otevřený systém s hierarchickým uspořádáním jednotlivých elementů jeho struktury. Tento systém je podmíněn rozvojem klíčových hudebních schopností (zejména rozvojem rytmického cítění, tonálního a harmonického cítění, hudební paměti a představivosti) a projevuje se mnohostrannými vztahy k hudbě a nejrůznějšími formami hudební aktivity jedince“.²³ Pokud bychom chtěli hudebnost analyzovat, musíme brát v úvahu kvalitativní a kvantitativní změny v průběhu hudebního vývoje jedince, dále též změny ve struktuře hudebních zájmů a potřeb člověka. Je třeba ji chápat jako „komplexní schopnost jedince integrovat dílčí hudební schopnosti“²⁴ – tzn. schopnost emocionálně prožívat a reagovat na slyšenou hudbu a dále schopnost samostatně si hudbu osvojovat, což posléze přispívá k dalšímu hudebnímu vývoji a hudebně-tvořivé činnosti. Na rozvoji hudebnosti se podílí mnoho faktorů, tudíž je třeba na ni nahlížet z komplexního pohledu, jak z hlediska všeobecných schopností, včetně těch hudebních, tak i z hlediska motivačních vlastností a zaměření jedince, a dále též sociálního vlivu rodiny a prostředí, v kterém se daný jedinec pohybuje. Vzájemný vliv těchto složek se však mění s věkem člověka.

3.2 Hudební nadání

Stejně jako hudebnost, ani hudební nadání nemá v současné době vytvořenou odpovídající přesnou definici. Tato skutečnost je způsobena hlavně tím, že nadání spočívá ve zvláštностech analyzátorů, v neuropsychické organizaci a v typologických odlišnostech. A jelikož tyto faktory zatím nejsme schopni změřit, přesné znění definice hudebního

²² SEDLÁK, F. *Hudební vývoj dítěte*. Praha : Supraphon, 1974, s. 37.

²³ HOLAS, M. *Psychologie hudby v profesionální hudební výchově*. Praha : AMU, 1998, s. 25.

²⁴ SEDLÁK, F. *Hudební vývoj dítěte*. Praha : Supraphon, 1974, s. 37.

nadání bývá problematické a má omezený význam. Psycholog Těplov²⁵ například považoval hudební nadání za psychologickou kategorii, protože ho chápal jako získaný soubor hudebních schopností. Nicméně pokud bychom chápali hudební nadání podle Těplova, došli bychom k různým nejasnostem, zvláště při zkoumání vztahu hudebního nadání k hudebnosti jedince. Hudební nadání můžeme tedy chápat v původním významu jako určitý soubor hudebních vloh a dispozic. Dispozicí rozumíme spíše tělesné předpoklady (ať už dědičné či vrozené), které se uplatňují při konkrétních hudebních aktivitách a činnostech, kdežto termínem vlohy označujeme neuropsychické vlastnosti jedince, tzn. individuální vlastnosti nervového systému a mozku.²⁶ Hudební nadání budeme považovat za kvalitativně vyšší projev hudebnosti, které podmiňuje úroveň profesionální hudební výchovy.

3.2.1 Struktura

Hudebním nadáním a jeho problematikou se u nás zabývali především J. Kulka a V. Dočkal, kteří ve společné studii²⁷ dokazují, že podoba určitého druhu hudebního nadání je podmíněna samotnou hudební činností a jen z této činnosti může být pochopena. Ve struktuře hudebního nadání rozlišují jeho dvě základní složky:

1. předpokladovou (tělesné vlastnosti, schopnosti, dovednosti, návyky a vědomosti)
2. aktivační (volní vlastnosti, zaměření osobnosti a motivace).

Autoři uvádějí ještě další faktory kromě těchto dvou hlavních složek. Jejich prostřednictvím dokumentují a popisují vazby uvnitř struktury hudebního nadání. Nazývají je faktory nespecifické, obecné a specifické, které určují povahu hudebního nadání. Dále faktory určující a podřízené, které vymezují vztahy determinace v rámci struktury nadání. A konečně faktory základní (bazální) a přídatné (akcesorické), které poukazují na nezbytnost každého prvku pro výkon konkrétní hudební činnosti.

Mezi nespecifické faktory předpokladové složky hudebního nadání se řadí rozvoj intelektových schopností. K obecným faktorům této složky je začleněna schopnost uměleckého hodnocení a schopnost uměleckého vyjádření. Ke specifickým faktorům

²⁵ TĚPLOV, B. M. *Psychologie hudebních schopností*. Praha, 1965.

²⁶ POLEDŇÁK, I. *Stručný slovník hudební psychologie*. Praha : Supraphon, 1984.

²⁷ KULKA, J., DOČKAL, V. *Struktura a druhy hudebního nadání*. Československá psychologie XXVII, 1983, č.3.

předpokladové složky zařadili autoři hudební schopnosti. Určující a podřízené faktory jsou odvozovány z převládající hudební činnosti určitého hudebně nadaného člověka (například psychomotorika a schopnosti vnímání u instrumentalistů, či schopnost představivosti a konstrukce u skladatelů). A jako základní a přídatné faktory této složky hudebního nadání se chápou hudební sluch a hudební inteligence.

Potřeba seberealizace, vytrvalost, soustředěnost, emocionální citlivost a kategorie estetických potřeb a zájmů jsou zařazeny k jednotlivým faktorům aktivační složky hudebního nadání.

3.3 Hudební talent

Struktura hudebního nadání a její složitost se promítá i do typologie a struktury hudebního talentu, který považujeme za kvalitativně vyšší stupeň nadání. Výsledky výzkumů ukazují, že analýza hudebních činností provozovaných na profesionální úrovni vyžaduje i analýzu vzájemného působení biologických, senzomotorických, psychofyziologických a psychologických vlastností osobnosti. Dále je též třeba vzít v úvahu i historicko-společenské podmínky, které výrazně ovlivňují utváření hudebního talentu.

Jak uvádí P. Krbaťa²⁸, podstatu hudebního talentu tvoří soubor vrozených a získaných schopností a vlastností, které se vzájemně ovlivňují, prolínají se a souvisejí mezi sebou. Jsou to hlavně tělesné, anatomické a funkční dispozice a psychofyziologické znaky (například tělesný rozvoj, psychický a zdravotní stav, funkční zdatnost centrálního nervového systému, adaptační schopnosti). Úměrnost těchto předpokladů se mění, překrývá či zvyrazňuje v závislosti na druhu hudební činnosti, jejích podmínkách, prostředků a cílů.

Také je zde vidět, že předpokladem pro rozvoj hudebního talentu je jak rozvoj specifických biofyziologických a psychických struktur, tak i rozvoj motivačních aspektů a dalších osobnostních vlastností, které umožňují splnění požadavků profesionální hudební výchovy.

²⁸ KRBAŤA, P. Psychologické aspekty v integrovanom skúmaní hudobného talentu. In *Umelecká tvorba jako objekt interdisciplinárneho výskumu*. Zborník VŠMU. Bratislava, 1986.

Podle výše uvedeného přehledu můžeme konstatovat, že jednotlivé strukturální složky hudebnosti, hudebního nadání a hudebního talentu musíme zkoumat dlouhodobě.

Pokud považujeme hudební vývoj člověka za nenahraditelnou součást jeho celkového harmonického rozvoje a za plnohodnotnou složku jeho osobnosti, docházíme k závěru, že proces rozvoje hudebnosti, hudebního nadání a hudebního talentu podmiňují minimálně tyto faktory²⁹:

1. Struktura osobnosti jedince:

- a) jeho věkové rozdílnosti
- b) úroveň jednotlivých strukturálních složek jeho nadání či talentu:
 - stupeň rozvoje intelektových a senzomotorických schopností a dovedností
 - stupeň rozvoje hudebních schopností a dovedností (včetně jejich kvalitativních změn)
 - úroveň hudebních a mimohudebních zájmů jedince, jeho orientací a potřeb, které podmiňují i úroveň a způsob motivace a zaměření jeho osobnosti, včetně jejich kvalitativních a kvantitativních změn
 - délka a kvalita jeho dosavadního všeobecného a hudebního vzdělání
 - rozsah a struktura dosavadních životních, uměleckých a hudebních zkušeností jedince

2. Výběr materiálu určeného pro jednotlivé hudební činnosti:

- a) jeho přiměřenost a srozumitelnost
- b) umělecká a estetická hodnota daného díla
- c) pestrost, rozmanitost a atraktivnost při výběru díla
- d) esteticko-výchovná hodnota vybraného materiálu

3. Sociokulturní a společensko-historické vlivy, které působí na prostředí, kde se uskutečňují jednotlivé hudební činnosti:

- a) příslušnost jedince ke konkrétní sociální skupině
- b) sociálně psychologické klima v dané skupině
- c) konkrétní poziční strukturou ve skupině

²⁹ HOLAS, M. *Psychologie hudby v profesionální hudební výchově*. Praha : AMU, 1998.

- d) úroveň meziosobních vztahů
- e) společenské zhodnocení příslušné hudební činnosti

4. Vliv pedagoga na určitém stupni umělecké školy (v oblasti profesionální hudební výchovy):

- a) jeho orientace v problematice hudebního vývoje člověka
- b) znalosti konkrétních děl určených pro danou hudební činnost z hlediska žánru, druhu, tektoniky atd.
- c) dovednosti rozvíjet přiměřeným a srozumitelným způsobem jednotlivé faktory tvořivého myšlení studentů při všech hudebních činnostech
- d) dovednost adekvátně zhodnotit výsledek konkrétních činností studentů

3.4 Hudební zájmy a potřeby

Pokud bychom chtěli objektivně zjistit úroveň hudebnosti a hudebního nadání jedince, musíme nejprve poznat strukturu jeho hudebních zájmů. Zájem o hudbu je totiž platným činitelem hudební aktivity a také podmínkou pro hudebně tvořivou činnost. Zájmy představují určité motivy činnosti člověka, při které se také dále upevňují a prohlubují. Podněcují pozornost a vůli, které jsou rozhodujícími činiteli v hudební aktivitě. Učitel by proto měl u svých žáků vzbuzovat zájem o hudbu a o zpěv. K zájmům vedou jak vrozené schopnosti, tak i vnitřní emocionální podmínky, potřeba hudby a její společenská významnost, s kterou se hudební zájmy v průběhu hudebního vývoje člověka mění. Důležitou roli zde hraje i vůle, kdy žák něco přijímá, něco odmítá. Zájem o hudbu tedy představuje určitý citově volní vztah k hudbě a hudebním činnostem, který ovlivňuje způsob utváření hudebních potřeb člověka. Hudební potřebou proto můžeme označit „dynamický jev, který v procesu svého formování prochází řadou etap. Od emocionální přitažlivosti hudby (spontánního zájmu o určitý druh hudby nebo specifický hudební žánr) a přání zabývat se hudbou, až do vytvoření potřeby, která vystupuje ve formě uvědomělého zájmu o konkrétní hudební činnost“.³⁰

Identifikovat hudební zájmy i potřeby z hlediska jejich procesuálního charakteru a hlavně dynamiky jejich změn je velmi složité. Zájmy totiž nikdy nevystupují izolovaně, ale jsou výsledkem mnohostranných vazeb s dalšími potřebami, zejména s potřebou

³⁰ HOLAS, M. *Psychologie hudby v profesionální hudební výchově*. Praha : AMU, 1998, s. 31.

seberealizace jedince. Hudba ovlivňuje rozvoj osobnosti člověka, rozvíjí herní aktivitu, zprostředkovává specifické hudební prožitky, pomáhá uskutečňovat specifické hudební myšlení a zvláště pak umožňuje tvořivý přístup. „Potřeba hudby je univerzální a bytostnou lidskou potřebou“.³¹

Hudební zájmy člověka tedy musíme zkoumat z hlediska emocionálních, poznávacích a volních stránek a jejich vzájemné provázanosti. Tudiž nemůžeme zkoumat jen vztah jedince k určitému druhu hudby nebo hudebnímu žánru. Je třeba také zjistit, jakými hudebními činnostmi se respondent zabýval, na jaké úrovni probíhala dosavadní hudební výchova, dále jaké je hudební klima v jeho rodině, jaký je charakter kolektivu, v kterém se nejčastěji pohybuje, atd. Zároveň musíme mít na paměti, že hudební zájmy a potřeby člověka se blíže konkretizují v jednotě všech hudebních činností, tzn. v receptivních, interpretačních i produkčních.

Tomuto faktu je zapotřebí přizpůsobit i otázky, kterými chceme zjišťovat hudební zájmy a potřeby jedince. Podle Holase³² bychom se měli při výzkumu hudebních zájmů žáků mladšího školního věku věnovat těmto tematickým okruhům:

1. vztah jedince k hudbě, jaké druhy hudby a hudební žánry upřednostňuje
2. vztah ke zpěvu (upřednostňovaný žánr zpívaných písní atd.)
3. hra na hudební nástroj (typ nástroje, délka hry, repertoár atd.)
4. návštěva koncertů a hudebních představení
5. úroveň poslechu reprodukované hudby
6. druh a žánry nejčastěji poslouchané hudby
7. účast v pěveckých nebo instrumentálních souborech na škole
8. vztah k hudbě v jeho rodině (upřednostňované žánry jednotlivých členů rodiny)
9. hudební aktivita členů rodiny (zpěv v rodině a jeho frekvence, druh nejčastěji provozované hudby atd.).

Hudební zájem je třeba odlišit od hudebních schopností. Podle Františka Lýska „zájem může vést – prostřednictvím konkrétní hudební činnosti – k probuzení a rozvoji

³¹ POLEDŇÁK, I. *Stručný slovník hudební psychologie*. Praha : Supraphon, 1984, s. 290.

³² HOLAS, M. *Psychologie hudby v profesionální hudební výchově*. Praha : AMU, 1998.

hudebních schopností, ale sám zájem není ještě schopnost“.³³ Toto tvrzení vychází z jeho dlouholeté práce s dětskými pěveckými sbory, kde značnou část dětí ve sboru udržovaly jen pěvecké zájmy, většinou jen společenský význam hudby. Ovšem kvůli nedostatku pěveckých schopností se děti pěvecky neuplatnily. Autor dále uvádí, že hudební cennost mají ty zájmy, které jsou v souladu s hudebními schopnostmi. Existují ale lidé, kteří hudební schopnosti mají, nicméně zájem o hudbu často neprojevují, protože o svých schopnostech nevědí. Tyto jejich schopnosti nikdo nezjišťoval, a proto v tomto případě záleží na škole, která by měla žákovy hudební zájmy a schopnosti včas zjistit a vychovávat dále. Pokud nejsou hudební zájmy vychovávány dostatečně do hloubky, vede to k povrchnímu amatérství a hudební neodbornosti, lehkomyšlnému postoji k hudbě, nezodpovědnosti a nedoceňování hudby. Pouze výchovou vážného zájmu o hudbu se může docílit pracovitosti, hudební aktivity a kvalitní hudebnosti.

3.5 Hudební schopnosti

Pojmem schopnosti obvykle chápeme rozdíly mezi lidmi, které ovlivňují rychlost a kvalitu jejich chápání, myšlení, práce a učení. Schopnost je tedy složitá psychická vlastnost umožňující člověku snadno se učit a dosahovat úspěchů v konkrétní oblasti. Hudební schopnosti můžeme tedy považovat za výjimečné rysy osobnosti a psychiky člověka, které jsou předpokladem ke konkrétní hudební činnosti. Tuto činnost realizují, ale také se při ní samy zkvalitňují. Úroveň hudebních schopností záleží na vlohovém základě, je ale také dána věkem člověka, kulturními a sociálními vlivy a dalšími podmínkami.

O vytvoření klasifikace hudebních schopností se v hudební psychologii pokoušelo mnoho autorů. Někteří prosazovali jednu komplexní schopnost, další se je snažili přísně roztřídit. Všechny klasifikační pokusy se však vyznačují dvěma základními nedostatky. Jak uvádí I. Poledňák: „Oba mají společný základ, totiž redukci jevu hudba“.³⁴ První nedostatek se týká evropocentrické redukce hudby jen na novodobou uměleckou hudbu, druhý nedostatek spočívá v redukci hudebních aktivit. Autor upozorňuje na to, že neexistuje žádná hudební činnost „vůbec“, ale bezpočet různých určitých hudebních činností. Toto tvrzení můžeme přijmout, hlavně pokud si uvědomíme, že pro uskutečnění i té nejjednodušší hudební činnosti potřebujeme hned několik hudebních schopností. Také

³³ LÝSEK, F. *Hudební aktivita mládeže*. Praha: SPN, 1963, s. 54.

³⁴ POLEDŇÁK, I. *Stručný slovník hudební psychologie*. Praha: Supraphon, 1984, s. 347.

je známo, že rozvoj hudebních schopností umožňuje někdy i vzájemná kompenzace schopností a že hudební činnosti aktivizují v podstatě všechny složky osobnosti. Proto je klasifikace hudebních schopností velmi obtížná. Jak jsme již uvedli, o tuto klasifikaci se pokoušelo mnoho autorů, jako příklad jsme si vybrali F. Sedláka, který ve své vlastní klasifikaci vycházel z jednoty percepčních, reprodukčních a produkčních činností. Hudební schopnosti dělí takto³⁵:

1. „Senzoricko-auditivní:

- a) sluchově analyzační, umožňující vydělovat v hudebním vjemu jednotlivé hudební elementy, zvláště výšku, délku a sílu
- b) sluchově komparační, provádějící srovnání a rozlišování výškových vztahů v melodii

Tyto schopnosti sluchového analyzátoru tvoří základní a nezbytnou podmínku pro percepci a hudební prožitek, pěveckou a instrumentální produkci i hudební tvořivost.

2. Senzoricko-motorické, nezbytné pro vnímání a prožívání rytmu, pro inervaci hlasového ústrojí a pěveckou činnost, pro jemně diferencovanou motoriku prstů při hře na hudební nástroje, pro pohybové vyjádření hudebního rytmu, tělesnou zručnost a obratnost.

3. Hudební představivost a paměť, nutnou pro všechny druhy hudebních činností. Zvláště pak pro vokální intonaci.

4. Tonální cítění jako základ pro hudební vnímání a hudební reprodukci.

5. Harmonické cítění pro vnímání a provozování vícehlasé hudby vokální a instrumentální.

6. Hudebně intelektové schopnosti:

- a) hudební fantazie pro činnost percepční, reprodukční a zvláště produkční
- b) citová vnímavost pro prožívání hudby a hudební reprodukci
- c) tvůrčí potence jako předpoklad pro uměleckou interpretaci a činnost skladatelskou

³⁵ SEDLÁK, F. *Hudební vývoj dítěte*. Praha : Supraphon, 1974, s. 55.

- d) hudební myšlení pro všechny druhy složitých hudebních činností, zvláště pak pro adekvátní chápání a prožívání hudby a tvůrčí činnost skladatelskou“.

Tím, že takto vyčleníme uvedené schopnosti, netvrdíme, že schopnosti existují samy o sobě, nezávisle a izolovaně v jedné rovině. Hudební činnosti vyžadují komplex dílčích schopností, které tvoří strukturu s hierarchickými vztahy nadřazenosti a podřazenosti, vzájemně se ovlivňují a působí na sebe.

Na hudební schopnosti tedy musíme nahlížet komplexně a z několika hledisek. Zprvce nelze oddělovat rozvoj hudebních schopností od rozvoje všeobecných schopností (zvláště intelektových a senzomotorických). Zadruhé by se měl brát v úvahu citový vliv (hlavně emocionální citlivost) a také úroveň představivosti. A zatřetí je třeba mít na paměti, že rozvoj hudebních schopností je výrazně ovlivněn strukturou hudebních zájmů a potřeb člověka, jeho motivací, charakterových a volných vlastností a sociokulturního prostředí, ve kterém žije.

4. Vliv rodiny na hudební vývoj dítěte

Hudební vývoj považujeme za velmi důležitou složku harmonického rozvoje osobnosti dítěte, který je v prvním šestiletí jeho života spojen s rozvojem sluchu, hlasu a s tvorbou zvukové stránky řeči (s melodií, rytmem a tempem). Hudební projevy v tomto věku úzce souvisí také s rytmickými pohyby a motorikou celého těla. Základ hudební výchovy v raném dětství je v rodině. Ukolébavky a různé písně zpívané rodiči patří k pohodové atmosféře, v níž malé dítě žije. Zpěv a hudba jsou spojeny s mnoha příležitostmi rodinného života, jak při práci a zaměstnání, tak při chvílích odpočinku a oddechu. V dnešní době je bohužel hudebně výchovná péče o děti většinou zanedbávána z nedostatku času rodičů, někdy i z pohodlnosti – a to jak rodičů, tak i samotných dětí. Je to však velká škoda, protože jsou poté děti ochuzeny o mnoho hezkých zážitků a radostných chvil.

4.1 Vývoj od narození do čtyř roků

Hudební vývoj dítěte můžeme zaznamenávat již od narození. Žádný jiný druh umění nemá tak bezprostřední účinek v raném dětství jako hudba. Vyvolává již v prvních měsících života dítěte příjemné pocity, motorickou reakci a podněcuje jeho smysly. Později ovlivňuje i jeho citový život, rozvíjí fantazii, představivost a paměť. Rozhodujícím činitelem pro správný vývoj je podnětné prostředí a výchova. Aby se dítě naučilo zpívat a mít hudbu rádo, je nezbytné, aby hudba zněla i v jeho okolí. Výrazný rytmus říkáněk, písničky spojené s různými hříčkami, např. *Paci, paci, pacičky, Houpy, houpy, Takhle jedou páni*, atd., které s dítětem hraje dospělý, a veselá hudba instrumentální, hraná někým z rodiny, nebo reprodukováná – to vše jsou pro děti přiměřené hudební podněty.

Hudba a zpěv jsou pro dítě nejen zdrojem radosti a podnětem k hlasovým projevům, ale jsou i prostředkem, který potřebuje k rozvoji citových a sociálních vztahů. Dítě totiž vnímá hudbu ve spojení s člověkem, který ji vytváří. Proto hodně záleží na tom, aby ji slyšelo často především od svých rodičů. „Zvláště matčin zpěv rozvíjí emocionální habitus

dítěte, jeho hudební sluch, připravuje půdu pro osvojení řeči a motivuje dítě k pobroukávání a vlastním pěveckým pokusům³⁶.

Vlastní hudební vývoj dítěte se považuje za kvalitativní změnu v hudebním vědomí dítěte, kdy dochází k růstu poznávacích, citových, rozumových a mravních složek osobnosti. Rozvíjejí se analyzátoři, roste představivost, hudební paměť a kombinační schopnosti. Rozvoj hudebních schopností je spojen převážně se sluchovým orgánem a s jeho výškově rozlišovací schopností. Sluchový analyzátor může po narození dítěte reagovat na různé zvuky a zpracovávat hudební podněty. Dítě se při jemných zvucích zklidní, při silných sebou trhne. Již v prvních měsících života obrací hlavu směrem ke zdroji zvuku, později jsou časté reakce na hlas matky v podobě úsměvu dítěte. „Matčín zpěv, který je témbrově příbuzný s hlasem dítěte a má schopnost vytvořit emocionální situaci, ovzduší naplněné láskou, je nejúčinnější motivací k prvním pěveckým pokusům dítěte, a proto i základem jeho hudebního vývoje“.³⁷ V této době se projevují také první odezvy na výrazně rytmizovanou melodii. Reakce na rytmus se probouzí velmi brzo, daleko dříve než na melodii. Brzy již dítě reaguje na výrazný hudební rytmus celým tělem.

Kolem šestého až osmého měsíce začíná dítě opakovat slabiky, později napodobuje celá slova. Při napodobování dochází ke komolení slov, ale přízvuk, rytmus a melodie slova jsou napodobovány skoro vždy správně. V napodobování melodie řeči jsou i zárodky prvních pěveckých pokusů, které vznikají až později. Často se dá pozorovat u hudebně nadaných dětí, že již kolem třetího roku zcela čistě zpívají a přitom špatně vyslovují. Dovedou zpívat dříve než správně mluvit. Zpěv tedy nelze odloučit od dětské řeči.³⁸

První samostatné spontánní hudební projevy se vyskytují už kolem druhého roku života dítěte a jsou výrazem jeho citu a nálady. Jde o samostatné prozpěvování, vlastní „mluvo-zpěv“, obrácený obvykle k oblíbené hračce. Jsou to vlastně první projevy nejelementárnější improvizace. Podnětem k těmto samostatným nápadům jsou písně, které dítě slyší od rodičů a sourozenců.

³⁶ SEDLÁK, F. *Hudební vývoj dítěte*. Praha : Supraphon, 1974, s. 77.

³⁷ Tamtéž, s. 79.

³⁸ SEDLÁK, F. aj. *Didaktika hudební výchovy I*. Praha : SPN, 1985.

4.2 Období od čtvrtého roku a mladší školní věk

Od třetího až čtvrtého do šestého roku navštěvuje většina dětí mateřskou školu. Hudebnost dítěte se v tomto věku formuje rodinným působením a hudební výchovou v mateřské škole. Projeví-li rodiče zájem o hudební vývoj svého dítěte, pak se dítě rychle hudebně rozvíjí, jeho hudební projevy jsou stále lepší a kvalitnější. Proto je matčin zpěv stále nenahraditelným prostředkem první hudební výchovy a citového života dítěte. Je velká škoda, že zpěv stále více mizí z rodin a podněcující úlohu musí přebrat mateřská škola a později základní škola.

Pro děti předškolního věku jsou vhodné i hudební hračky. I když se děti na ně nenaučí hrát písničky nebo skladbičky, pomáhají tyto hračky poznat funkci nástroje i nejjednodušší principy jeho ovládání. Hudební výchova by v tomto věku měla mít ráz komplexní hudební hry, v níž se uskuteční všechny hudební činnosti. Také proto, že předškolní dítě je hrající si dítě. Domníváme se, že hudební hra je nejlepší cesta k poznání hudby. Umožňuje rozvíjet nejdůležitější hudební schopnosti a základní dovednosti. Do hudební hry lze zařadit i výraznou recitaci a deklamaci slov, úryvků textů, spojit zpěv s poezií, dramatizovat obsah písně a doprovázet jej rytmickými a tanečními pohyby.

Období vstupu dítěte do základní školy je obdobím mladšího školního věku. V tomto období se dále rozvíjejí a prohlubují hudební schopnosti jednak působením školy a hlavně soustavnějším hudebním působením v rodinách. Děti v době mladšího školního věku dovedou přenést hudební obsah, výraz nebo charakter skladby v odpovídající hudebně pohybový projev. Vycítí charakter hudby radostné, veselé, vážné, jsou schopny sladit pohyb paží, nohou i celého těla s hudebním rytmem. Souhra těchto pohybů se stále zpřesňuje, a tak vznikají předpoklady i pro hru na dětské hudební nástroje. Také pěvecké schopnosti se v tomto období rychle rozvíjí. Dítě dovede zachytit delší úryvek melodie a věrně jej opakovat. Pěvecko-reprodukční schopnosti vykazují i rozdíly způsobené vrozenými předpoklady a okolním prostředím. Vstup dítěte do základní školy je důležitým mezním bodem pro jeho biopsychický a sociální vývoj. Od této chvíle je také dítě vystaveno soustavné hudební výchově, která může poprvé zasáhnout ty děti, které nenavštěvovaly mateřskou školu. Kvalitní hudební výchova pomáhá urychlovat hudební vývoj dětí a pozitivně ovlivňuje jejich tělesný a duševní rozvoj. Úspěšná ale může být jen

tehdy, pokud dítě dosáhlo určitého stupně svého hudebního vývoje, který mu dovolí vnímat a prožívat hudbu a provádět alespoň některé základní hudební operace a činnosti.

4.3 Podstata hudebního vývoje dítěte v rodině

Prostřednictvím hudby si lidé i děti uspokojují své potřeby a s tím souvisí také funkce hudby, její fungování v životě člověka a celé společnosti. Hudební psychologové přisuzují hudbě ve vztahu k člověku několik funkcí, které bychom si měli uvědomovat. Podle F. Sedláka jsou čtyři nejdůležitější funkce hudby³⁹:

1. **„estetická**, umožňující hudebně estetický prožitek a poznání krásy. Estetický prožitek bývá u hudebně připraveného dětského posluchače velmi silný a uvádí do pohybu jeho vnitřní bytostné síly, vnitřně ho přetváří a ovlivňuje, působí na celou lidskou osobnost;
2. **výchovná (etická)**, formující mravní profil člověka i jeho světový názor;
3. **specifické osvojování světa**. Hudbou poznáváme a osvojujeme si specifickým způsobem svět a toto poznání pak prostřednictvím hudby sdělujeme jiným lidem. Hudba se tak stává jedním z prostředků mezilidské komunikace;
4. **terapeutická (léčebná)**. Hudba svou schopností podněcovat i uklidňovat poskytuje člověku vnitřní klid, naplňuje jeho nitro, umožňuje mu psychické odreagování od konfliktních situací a vytrhuje ho z každodenní všednosti. Podle lékařských výzkumů je hudba schopna omezovat a léčit některé lehčí duševní a neurotické poruchy. Na psychofyzilogickém působení hudby, na jejím výrazu a etickém účinku je založena léčba hudbou – hudební terapie (muzikoterapie)“.

Abychom zajistili systematický hudební vývoj dítěte, kromě somatické a fyziologické zralosti musíme rozvíjet i citlivost pro hudební podněty a tvořit základní hudební představy. Tyto představy dítě většinou čerpá z živelného kontaktu s hudbou a spontánními pěveckými a hudebně rytmickými pokusy podporovanými rodinou. Hudba ovlivňuje v psychice dítěte hlavně oblast emocionální. Při vnímání hudby jsou děti často ovlivněny tím, jak hudbu chápou jejich rodiče nebo prarodiče. Rodina by však měla správně působit tak, aby u dítěte podpořila fantazii a představivost, která vytváří nové asociace.

³⁹ SEDLÁK, F. aj. *Didaktika hudební výchovy I*. Praha : SPN, 1985, s. 8.

Hudba dokáže člověka vytrhnout z běžných starostí a koloběhu každodenního života, stereotypu a stresu. U dětí je to podobné. Taneční, svižné a rytmické skladby u nich dokáží například podnítit bezprostřední pohybové kreace, které v nich vyvolávají příjemný pocit. Nové a silnější zvuky v dítěti probouzí aktivitu a naopak hudba, kterou dítě zná a zároveň zní v přiměřené síle, ho uklidňuje.

Pokud bychom se zamysleli nad tím, jaké máme konkrétní možnosti a způsoby pro formování dítěte, musíme pamatovat na to, že vše, co se dítě dozví do svých tří let, je pro něj velmi zásadní. Vnímá mnohem intenzivněji vše, co kolem sebe může slyšet, a proto je zapotřebí ho v tomto směru formovat a také upozorňovat na příjemné a pěkné zvuky.⁴⁰ Můžeme též využít moderní techniku, protože v současné době existuje mnoho pěkných a kvalitních nahrávek pro děti do tří let. V obchodech najdeme i knížky s hudebními pohádkami a omalovánkami, nejrůznější vystřihovánky a tipy, jak si můžeme zahrát na kapelu i doma. Všechny tyto možnosti mohou rodiče využít při výchově dítěte, společně s prarodiči či sourozenci mohou tak strávit příjemné chvílky. Jako další vhodný způsob, jak můžeme své děti přivést k lásce k umění, bychom mohli uvést divadelní přestavení pro děti. Snad v každém oblastním divadle můžeme v repertoáru nalézt hudební a pohádková představení pro děti.

Rodiče by se zkrátka měli i nadále věnovat svým dětem v oblasti hudby, například tím, že si s nimi zaspívají písně, které se děti naučily ve škole, měli by je vést k výběru a poslechu skladeb, které jsou pro tento věk vhodné. Mohou si s nimi i zahrát některou hudební hru, např. na ozvěnu, atd. To vše záleží již na samotných rodičích, zda chtějí, aby jejich dítě mělo hudbu rádo, vnímalo ji, rádo si zaspívalo. V tomto věku se děti také učí hrát na hudební nástroje, a tak by rodiče neměli dítěti bránit, když má o hru na nástroj opravdový zájem, a neměli by mu vnucovat nějaké svoje mylné představy, že oni na žádný nástroj nehrají, a tak nebude hrát ani jejich dítě. Myslíme si, že tyto názory jsou opravdu špatné, zvláště když hru na nástroj dítěti doporučí kvalifikovaný učitel.

I když je hudební vývoj dítěte velice důležitý, nic bychom neměli přehánět a hlavně dětem bychom se měli snažit hudbu podávat jemně a kvalitně, aby na ně působila jen kladně a esteticky účinně. Hudba by měla mít stálé místo v životě dítěte i v celém životě člověka, později se stává radostí dítěte i jeho potřebou.

⁴⁰ KLAPALOVÁ, M. *Význam hudby pro harmonický rozvoj dítěte* [online]. Olomouc : Konzervatoř EA Olomouc, ZUŠ „Žerotín“ [cit. 5. 2. 2010]. Dostupné na WWW: <<http://konference.osu.cz/khv/2009/file.php?fid=52>>.

5. Vnější vlivy na hudební vývoj dítěte

5.1 Sociální skupina

Lidská osobnost funguje jako systém, který je ve stálém vzájemném vztahu s vnějším prostředím. Proto je každá činnost člověka ovlivňována i vývojem společenských vztahů. Osobnost člověka je tedy výsledkem socializace, tzn. „zspolečnění“, což představuje proces aktivního kontaktu s vnějším prostředím, pomocí kterého se člověk neustále vyvíjí. Touto cestou získává vlastnosti jako způsoby reagování, chování, prožívání, myšlení a vnímání, které mu umožňují žít v určité společenské skupině.

Při analýze hudebnosti a hudebního nadání nemůžeme ponechat sociálně psychologické faktory stranou. Existuje celá řada vnějších vlivů, které působí na strukturu hudebnosti a hudebního nadání. Vedle výchovného působení školního prostředí hraje důležitou roli i prostředí rodinné, vliv přátel, hromadně sdělovacích prostředků a také sociálně psychologické vztahy uvnitř kolektivu, ve kterém jedinec žije.

V průběhu života se každý člověk stává členem různých skupin, kde má určitou roli a postavení. Jeho členství ve skupině ovlivňuje tedy i jeho zájmy, potřeby a orientace, jeho mínění a životní postoje. Sociální skupinu definujeme obvykle jako „soubor několika lidí, kteří jsou vůči sobě ve vzájemných více či méně vymezených rolích a pozicích“.⁴¹ Sociální čili společenské chování je ovlivněno sociálními potřebami, které mohou mít v průběhu života různou podobu. Jedná se o projevy, které vyjadřují potřebu závislosti a ochrany, nebo naopak potřebu převahy a nadvlády nad ostatními apod. Pomocí těchto potřeb potom můžeme zjistit charakter osobnosti. Můžeme říci, že na sociálně psychologických vztazích záleží i úspěšnost ve výkonu hudebních činností. Tady ovšem hraje roli ještě způsob sociální interakce člověka a jeho vztahu k ostatním členům skupiny.

Ve všech oborech činnosti člověka, a zvláště v oblasti umění, nacházíme dva základní kontrastní prvky sociálního chování, a to soupeřivost a spolupráci. Tyto aspekty se samozřejmě projevují i při hudebních činnostech. Tím, že žáci řeší dané úkoly společně, umožňují učitelům blíže poznat jejich společenskou přizpůsobivost, strukturu jejich zájmů a potřeb, a žákům to pomáhá zvýšit motivaci a aktivitu. Takto můžeme i blíže zjistit základní faktory aktivační složky hudebnosti a hudebního nadání.

⁴¹ HOLAS, M. *Psychologie hudby v profesionální hudební výchově*. AMU : Praha, 1998, s. 51.

5.2 Prostředky masové komunikace

Moderní sdělovací prostředky, neboli masmédia, jsou výsledkem technizace a moderní civilizace. Lidé se tímto způsobem mohou snadněji dostat k informacím, k umění i k hudbě samotné. V lidské historii je to vůbec poprvé, kdy existuje tolik různých možností, jak získávat informace, vzdělávat se a hledat zábavu.

Slovo masmédia, které pochází z angličtiny (mass media = hromadné sdělovací prostředky), označuje prostředky masové komunikace, mezi které se obecně řadí noviny, časopisy, televize a rozhlas, film, internet, ale i knihy. Masová kultura bývá často kritizována, co se týče její funkce ve společnosti, kvůli svému jednoduchému a „odpočinkovému“ charakteru, který vede k pasivitě člověka a odvádí ho tak z reality do fiktivního světa.

Symbolem dnešní kultury se totiž staly akční filmy a seriály, které k nám přichází nejen z Ameriky. Nejde však jen o obchodní úspěch, ale o jakýsi „dovoz“ tamního životního stylu a ničení původní národní kultury. K úspěchu a šíření masové kultury napomáhá mnoho faktorů⁴²:

- Jednoduchá struktura – dílo je koncipováno pro takovou vzdělanostní, intelektuální a estetickou úroveň, aby ho byl schopen konzumovat i jedinec „s nejnižším IQ“, nevzdělaný a bez předchozí estetické průpravy.
- Ekonomický faktor – umělecké dílo, které má nějakou hodnotu, má vždy menší počet příjemců, protože většina lidí není dostatečně vzdělaná a esteticky připravená dané dílo přijmout a pochopit. Čím méně příjemců, tím menší zisk. V důsledku toho se umělecká díla postupně berou jako obyčejné zboží a další umělecké a kulturní funkce se potlačují. Tudíž masová kultura, která má daleko více příjemců a tím i vyšší zisk, postupně vytlačuje kvalitní umění a kulturu.
- Technický faktor – moderní technologie jako je například televize, rozhlas, kino, nosiče zvuku nebo počítač vytvořily pro masovou kulturu vhodný základ a podporu.
- Globalizace – tento proces nabolává hranice mezi ostatními státy a jejich kulturami. Snáze se totiž šíří jednoduchá masová kultura než díla autentických národních kultur.

⁴² SAK, P. *Média, informační technologie a kulturní úroveň české populace* – referát přednesený na mezinárodní konferenci „Kultúra - priestor interdisciplinárneho myšlienka“ v Nitre 20. - 22. 9. 2004 [online]. 2004 [cit. 25. 6. 2010]. Dostupné na WWW: < <http://www.blisty.cz/art/19934.html> >.

5.2.1 Vliv televize a internetu

Masmédia silně ovlivňují každého člověka, nehlédě na jeho věk. Působí dlouhodobě na jeho psychiku, aniž by si to pořádně uvědomoval. Když analyzujeme dopad a účinky hromadných sdělovacích prostředků, vždy objevíme jak pozitivní, tak negativní vlivy. Lidskou psychiku nejvíce ovlivňuje hlavně *televize*, která zasahuje jak oblast sociální, politickou a ekonomickou, tak i oblast výchovnou. Televize se neomezuje na určitou věkovou kategorii, nabízí zábavu a informace z pohodlí našeho domova. Divák tak nemusí nikam chodit, aby vyrazil za kulturou nebo získal potřebné informace. Televizní vysílání umožňuje dospělým i dětem získávat nové obzory pomocí naukových pořadů, ale i každého shlédnutého pořadu přiměřeného věku jedince. Nicméně v dnešní době je sledování televize na denním pořádku a průměrnému člověku zabírá po spánku a zaměstnání nejvíce času. Televize ale „nenabízí ani odpočinek, ani stimulaci. Televize potlačuje schopnost myslet, ale nikoli způsobem, který by vedl k osvobození mysli, odpočinku nebo obnově sil. Vede k mysli ještě vyčerpanější. Mysl není nikdy vyprázdněná, neustále se zaplňuje. A co je na tom ještě horší: zaplňují ji myšlenky a představy někoho jiného“.⁴³ Televize je zdrojem představ dnešního světa. Pokud člověk sleduje obrazovku několik hodin denně, jeho vlastní představy mohou být pak silně omezovány televizními obrazy, které mu přinášejí jakési fantazie, a brání tak osobním představám.

Média, a zvláště televize, se stala velkým společníkem pro dnešní děti a mládež, kde zaujala místo hned po rodičích a blízké rodině. Volnočasové aktivity v dnešní době u dětí spíše stagnují, děti jsou pasivní, volí nenáročné aktivity a jejich každodenní činností je právě sledování televize. Vnímají ji ještě spolu s počítačem a mobilním telefonem jako přirozenou a samozřejmou součást jejich života. Sledování televize je součástí celkového rodinného klimatu, rodiče s dětmi méně komunikují a dělají s nimi méně aktivit, čímž se pak redukuje spektrum činností, což zasahuje i do každodenního života dětí. Rodiče, kteří věnují více času dalším aktivitám a snaží se mít pod kontrolou čas, který jejich dítě tráví u obrazovky, umožní svému dítěti trávit volný čas smysluplněji a různoroději.⁴⁴

A není to jen doba strávená sledováním televize, která u dětského diváka hraje roli. Důležité postavení zde má i obsah programů a způsob jejich výběru. U některých

⁴³ MACHÁLKOVÁ, L. *Média a jejich vliv na formování osobnosti člověka*. Bakalářská práce [online]. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně – Fakulta humanitních studií, 2009 [cit. 26. 6. 2010]. Dostupné na WWW: <theses.cz/id/lts5wu/>.

⁴⁴ JIRÁK, J., KOPPLOVÁ, J. *Média a společnost*. Praha : Portál, 2003.

programů proto hrozí nebezpečí, že malé dítě nedokáže rozlišit rozdíl mezi skutečností a fikcí.

Dalším důležitým zástupcem masmédií, který ovlivňuje snad každého člověka, je *internet*. Když se internet koncem 20. století objevil, začal se hned rychle rozšiřovat a do roku 1997 měl již dle některých odhadů přes 57 milionů uživatelů.⁴⁵ Na jeho síti můžeme nalézt téměř cokoli, co se ostatní uživatelé rozhodli zpřístupnit. Poskytuje nám informace, zprávy z domova i ze světa, najdeme tam různé fotky a obrázky, videa aj. V dnešní době, stejně tak jako televize, se ale stal velmi oblíbeným hlavně u dětské generace. Děti zde sice mohou nalézt nespočet informací, které jim slouží ke vzdělání, existuje spousta výukových programů, které mohou na internetu využít, stále více však volí spíše sociální sítě jako je například facebook nebo hrají počítačové hry, ať už online nebo na CD-ROM. S tím, že dnešní děti tráví u počítače stále více času, jsou spojené i zdravotní problémy. V důsledku nedostatku pohybu a jednotvárné činnosti může totiž docházet k poruchám fyzickým i psychickým.

Jako záporný faktor internetu můžeme brát například i závislost lidí, kteří surfováním po různých serverech tráví většinu svého času a mnohdy se tak snaží hledat kompenzaci reálných vztahů. Internet dětem může nahrazovat reálné kamarády těmi virtuálními, osamocené děti tak hledají a mohou nalézt přátelství...zkrátka dokáže lidem kompenzovat mnohé.

⁴⁵ MACHÁLKOVÁ, L. *Média a jejich vliv na formování osobnosti člověka*. Bakalářská práce [online]. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně – Fakulta humanitních studií, 2009 [cit. 26. 6. 2010]. Dostupné na WWW: <theses.cz/id/lts5wu/>.

5.3 Média a hudba

Vlivem hromadných sdělovacích prostředků se změnilo i postavení hudby. Díky nim se hudba stala dostupná všem lidem, můžeme ji slyšet skoro všude, aniž bychom o to mnohdy měli zájem. Hudba je nyní mnohem dostupnější a levnější záležitostí, lidé za ní nemusí chodit jen do koncertních sálů a poslouchat ji živě. V současné době jsou k dispozici nejrozmanitější hudební žánry, nejrůznější hudební interpreti i kvalita hudby. Posluchači se tak mohou seznamovat i s cizími hudebními kulturami, které dřív byly nedosažitelné. Na druhé straně je ale pravdou, že příval reprodukováné hudby stále častěji omezuje prostor pro osobní iniciativu člověka a jeho hudebně tvůrčí činnost. F. Sedlák o reprodukováné hudbě říká, že „omezuje základní tvůrčí potence člověka a ničí jeho fantazii. Lidé většinou přestali amatérsky pěstovat hudbu pro vlastní radost a potěšení a stali se pouhými hudebními konzumenty“.⁴⁶ Dnešní lidé jsou obklopeni hudbou při nejrůznějších příležitostech, přičemž nemají často možnost svobodně se rozhodnout o její kvalitě. Hudba bývá někdy použita nepřiměřeně k dané situaci a také k momentálnímu rozpoložení posluchačů. Můžeme ji slyšet na hlučných pracovištích, kde zní v nepřiměřené síle, aby přehlušila ruch z výroby, dále jako doplněk v kancelářích, kde je potřebné duševní soustředění. Reprodukovanou hudbu lidé samozřejmě poslouchají i ve svých domácnostech, pracují při ní i povídají. Hudba je zkrátka všudypřítomná. Tato záplava hudby, která je často v nepřiměřené síle, však značně omezuje pozornost a soustředění, a tím postupně deformuje i hudební vnímání. Jedná se o jakousi obrannou reakci organismu před přesycením hudbou, ke kterému ovšem často vlivem velkého množství hudby dochází. V televizi se kromě hudebních pořadů a hitparád hudba používá jako doprovod či vsuvka při mluveném slově, v reklamách apod., čímž se funkce hudby dále degraduje na pouhý hudební doprovod k obrazovému vnímání.

Dítě, které má málo hudebních zkušeností, přirozeně nemůže v této oblasti kriticky posuzovat a líbí se mu většinou skladby, které nevyžadují hudební vzdělání – proto jsou u mladé generace tolik oblíbené různé hitparády, hudební fóra na internetu, atd. Toto mladé lidi však inspiruje k vlastní pěvecké aktivitě, kdy interpretují různé písně svých oblíbených zpěváků, kteří jsou pro ně idoly. Nezpívají ovšem jen jejich písně, ale celkově se snaží napodobit jejich styl, jak pěvecký, tak i styl oblékání a chování. Tento jejich zpěv je však podněcován převážně mimo školu a vychází z přitažlivého zpracování určité

⁴⁶ SEDLÁK, F. *Hudební vývoj dítěte*. Praha : Supraphon, 1974, s. 73.

většinou taneční písně. Masmédia velkou měrou ovlivňují vkus současných dětí, způsob a podobu vyučování i vztah k vážné hudbě. Stále častějším poslechem užitkové hudby ze sdělovacích prostředků dítě získává jakýsi stereotyp, který mu pak brání v estetickém rozvoji a prožitku umělecké hudby. Kvůli tomu je také pro učitele stále složitější ukázat a přiblížit dětem posluchačsky náročnější hudbu a ohrožuje se tím tak i celý hudebně výchovný proces.

Moderní mechanizovanou hudbu nemůžeme z našeho života vymazat a neslyšet ji. Stále odněkud zní a tím do nás proniká, ať chceme nebo nechceme. Hudba může mít podle F. Sedláka dvojí působnost⁴⁷: zušlechťující, pokud se používá a konzumuje jako umění, a nefunkční, která škodí, když je ponížena pouze na nějaký hluk, zvukovou náplň při práci nebo na prostředek k odhlučňování prostředí. Tato druhá funkce však představuje nebezpečí jak pro hudebnost člověka, tak i pro hudbu samu. Vzniká tak paradox: „Čím víc je člověk obklopen hudbou, tím méně ji má nakonec v sobě, tím menší má z ní prožitek a tím méně je hudební. Jeho hudební vývoj je ohrožen, protože hudební stimulace ztrácí svou účinnost. Hudba v civilizovaném a přetechnizovaném světě je nejvíce ohrožována hudbou, sama sebou“.⁴⁸

⁴⁷ SEDLÁK, F. *Hudební vývoj dítěte*. Praha : Supraphon, 1974.

⁴⁸ Tamtéž, s. 77.

6. Výzkum vlivu rodiny na rozvoj dětské hudebnosti

6.1 Předmět a cíle výzkumu

Na základě předchozích poznatků jsem se rozhodla provést menší výzkum, kterým jsem chtěla zjistit, jak ve skutečnosti vypadá úroveň hudební výchovy v dnešních rodinách. Předmětem výzkumu byla hudební a pěvecká činnost dítěte v rodinném prostředí a kvalita tohoto prostředí z hlediska hudební aktivity. Cílem výzkumu pak bylo zjistit:

- 1) Jaký význam přikládají rodiče zpěvu a hudebním aktivitám v rodině?
- 2) Jaká je úroveň hudebního vzdělání členů rodiny?
- 3) Jaká je hudební aktivita dětí v rodině?

6.2 Základní pracovní hypotézy

S oporou o odbornou literaturu⁴⁹ a dosavadní zkušenosti byly stanoveny tyto pracovní hypotézy:

- 1) Současná rodina poskytuje dítěti málo věkově přiměřených hudebních podnětů.
- 2) Nedostatek věkově přiměřených hudebních podnětů v rodinném prostředí se projeví při formování dětského vztahu k hudbě.
- 3) Dítě v rámci rodiny nezískává dostatek pěveckých zkušeností.
- 4) Nedostatečná předchozí pěvecká zkušenost limituje u dítěte rozvoj jeho hudební tvořivosti.

6.3 Metodika a organizace výzkumu

Výzkum jsem prováděla formou krátkého anonymního dotazníku. Z třiceti dotazníků, které vyplňovali žáci 2. ročníku ZŠ Libčická v Praze v průběhu března 2010, jsem pro výzkum obdržela zpět dvacet pět z nich. Dotazník se skládal z deseti otázek, na

⁴⁹ SEDLÁK, F. aj. *Didaktika hudební výchovy 1*. Praha : SPN, 1985.

které děti za asistence rodičů mohly odpovídat buď libovolně nebo si mohly vybrat z nabízených možností.

6.3.1 Anamnestický dotazník

1. Kdo z rodiny hraje na hudební nástroj?

.....

2. Kdo si s tebou zaspívá, a jak často?

.....

3. Zpívali ti rodiče při usínání, když jsi byl/a malý/á?

ANO NE OBČAS

4. Zpíváš rád/a?

ANO NE

5. Které písničky/styl hudby máš nejraději?

.....

6. Tvoje nejoblíbenější písnička?

.....

7. Hraješ na nějaký hudební nástroj? Pokud ano, na jaký?

ANO..... NE

8. Chodí s tebou někdo z rodiny na koncerty a hudební představení pro děti?

ANO NE OBČAS

9. Máte doma nějaké nahrávky písniček a skladeb pro děti?

ANO NE NEVÍM

10. Znáš nějaké české hudební skladatele?

.....

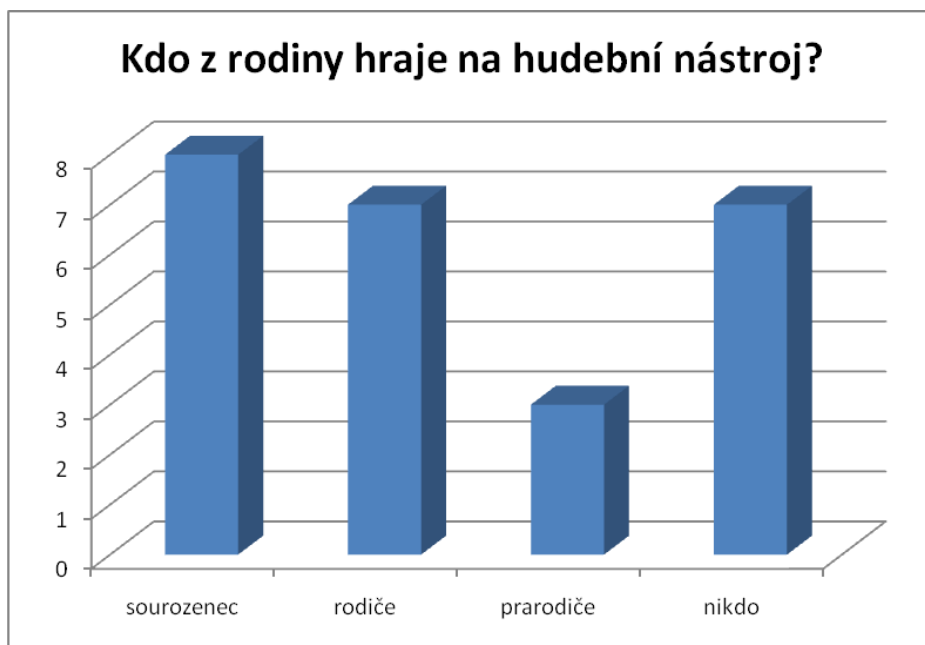
6.4 Interpretace výsledků výzkumu

Některé z otázek byly otevřené, pro jejich hodnocení jsem se proto rozhodla zařadit jednotlivé odpovědi do zobecňujících kategorií, u otázek uzavřených jsem sečetla celkový počet odpovědí u jednotlivých možnostech.

- 1) Kdo z rodiny hraje na hudební nástroj:** v 8 rodinách hraje sourozenec, teta nebo strýc, v 7 rodinách hraje jeden z rodičů, ve 3 rodinách hrají prarodiče a v 7 rodinách nehraje nikdo.

Tabulka a graf č. 1 – Kdo z rodiny hraje na hudební nástroj

sourozenec	8
rodiče	7
prarodiče	3
nikdo	7



2) **Kdo si s dítětem zazpívá a jak často:** ve většině případů děti uváděly oba rodiče, 4 děti uvedly, že zpívají s babičkou, ve 2 případech s dětmi zpívá sourozenec a ve 3 rodinách se nezpívá vůbec. Pouze v 8 rodinách se zpívá s dětmi často, ve 14 případech někdy či občas. Děti vždy uváděly v závorce frekvenci zpěvu, jako odpověď „občas“ jsem brala zpěv jednou týdně a méně.

Tabulka a graf č. 2 – Kdo si s dítětem zpívá

sourozenec	2
rodiče	16
prarodiče	4
nikdo	3



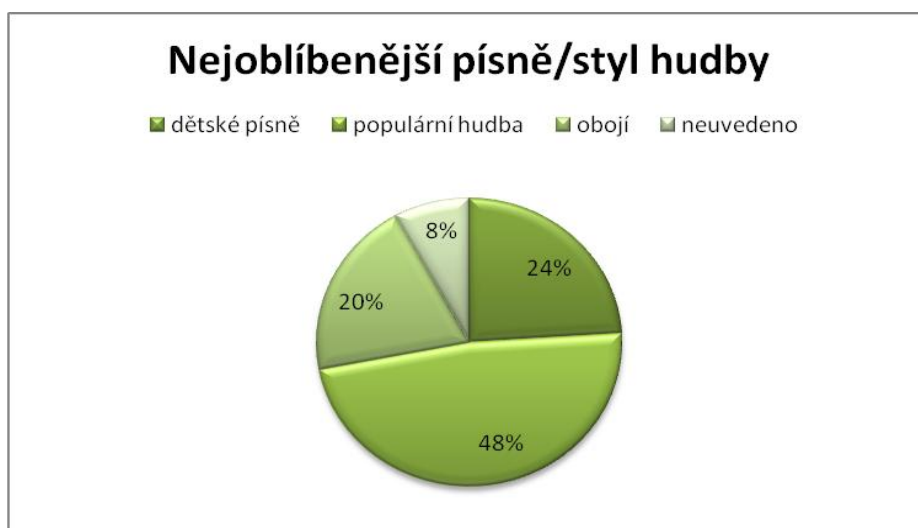
3) **Zpívali rodiče dítěti při usínání, když bylo malé:** ano – 12, ne – 4, občas – 9

4) **Zpívá dítě rádo:** ano – 20, ne – 5

5) **Nejoblíbenější písně/styl hudby:** zde se mnohdy odpovědi lišily podle toho, zda se jedná o skladby k poslechu či ke zpěvu. Pokud bychom se orientovali na skladby určené pro poslech, většina dětí – v našem případě 12 – dává přednost populární hudbě, 6 dětí nejraději poslouchá dětské písničky, 5 dětí obojí a 2 děti na tu to otázku neodpověděly.

Tabulka a graf č. 3 – Nejoblíbenější písně/styl hudby

dětské písně	6
populární hudba	12
obojí	5
neuveďeno	2



6) **Nejoblíbenější písnička:** u této otázky jsem opět z důvodu velké různorodosti odpovědí musela vytvořit kategorie dětské či lidové písně a populární písně. Symbolicky opět u dětí zvítězila kategorie písničky populární, kterou upřednostňuje 13 dětí. Z oblíbených písniček jmenujme například *Jede, jede mašinka*, *Příběh nekončí*, *Tabáček*, apod.

Domnívám se, že tato převaha populárních písniček je dána velkým vlivem televize, rádia a internetu, odkud na děti doslova prýští, a ony tak často zapomínají na dětské a lidové písničky úměrné jejich věku.

Nicméně 9 dětí uvedlo jako nejoblíbenější dětskou či lidovou písničku, objevovaly se tam písňe jako *Černé oči*, *Rozvíjej se poupátko*, *Já do lesa nepojedu*. 3 děti svou nejoblíbenější písničku neuvádí.

7) Hraje dítě na nějaký hudební nástroj a na jaký: ano odpovědělo 8 dětí, ne 17 dětí. Z 8 dětí, které na nástroj hrají, hraje 5 na flétnu a 3 na klavír.

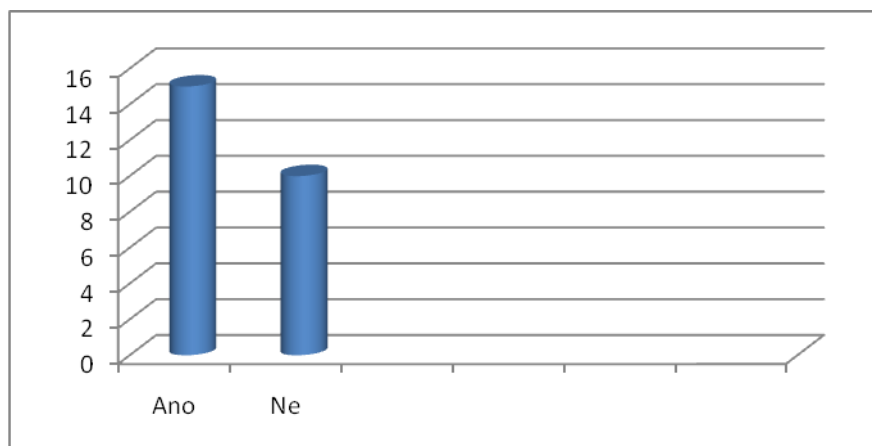
8) Chodí s dítětem někdo z rodiny na koncerty a hudební představení pro děti: kladně odpověděly pouze 4 děti, 6 dětí občas, ostatní nenavštěvují.

9) Přítomnost nahrávek písniček a skladeb pro děti v domácnostech: pouze 1 dítě odpovědělo, že doma nahrávky nemají, ostatních 24 odpovědělo ano.

10) Znalost českých hudebních skladatelů: u této otázky děti nejčastěji uváděly Bedřicha Smetanu, Antonína Dvořáka a Karla Svobodu. Dále byl jmenován například Jaroslav Uhlíř a Zdeněk Svěrák, Pavel Novák či Petr Skoumal. Alespoň jednoho z těchto skladatelů uvedlo 15 dětí, 10 dětí na otázku neodpovědělo, z čehož vyplývá, že si na žádného českého skladatele nevzpomněly nebo ho neznají.

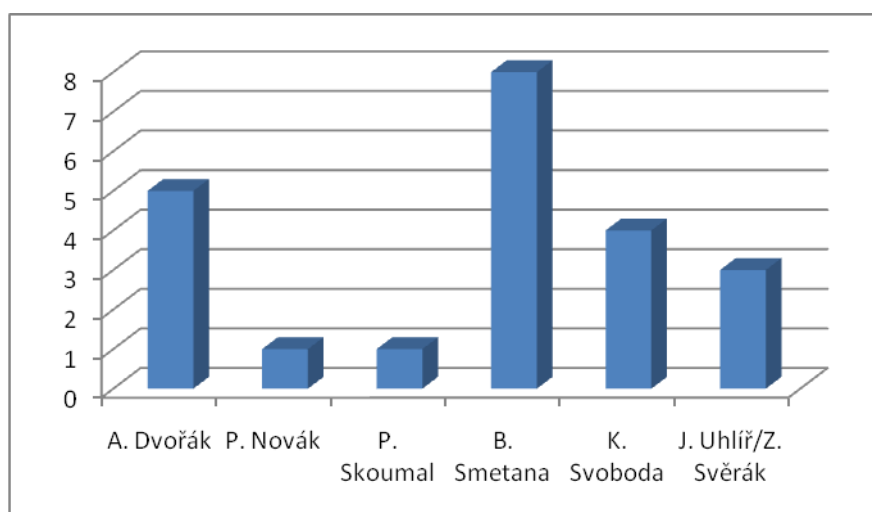
Tabulka a graf č. 4 – Znalost českých hudebních skladatelů

ano	15
ne	10



Tabulka a graf č. 5 – Celkové počty uváděných skladatelů

A. Dvořák	5
P. Novák	1
P. Skoumal	1
B. Smetana	8
K. Svoboda	4
J. Uhlíř/Z. Svěrák	3



6.5 Závěry z výzkumu a verifikace hypotéz

Prováděný průzkum ukázal, že:

- Ve většině rodin alespoň jeden člen hraje na nějaký hudební nástroj
- Zájem o zpěv v rodinách je celkem vyvážený, nicméně se v rodinách věnuje malá pozornost amatérskému hraní a zpívání
- Většina dětí zpívá ráda
- V oblíbenosti u dětí převládají populární písně
- Málo dětí se věnuje hře na hudební nástroj
- Velmi málo rodin navštěvuje se svými dětmi hudební programy pro děti

První hypotéza potvrdila můj předpoklad, že dnešní rodina neposkytuje dětem dostatečné množství hudebních podnětů přiměřených jeho věku. Důvodem může být například to, že téměř ve třetině všech rodin nehraje žádný z jejích členů na hudební nástroj, nebo že většina dětí nenavštěvuje se svými rodiči hudební programy a představení pro děti.

S tím souvisí i druhá hypotéza, která se týkala formování a podpory vztahu dítěte k hudbě. Potvrzuje ji fakt, že rodiče málo vedou své děti ke hře na hudební nástroje, a pravděpodobně si i nedostatečně povídají o hudebních skladatelích. Téměř polovina dětí totiž neuvádí žádného hudebního skladatele.

Třetí hypotéza tohoto výzkumu předpokládala, že se dětem v rodině nedostává mnoho pozornosti z hlediska zpěvu, což mi dotazníkový průzkum potvrdil. I když většina dětí zpívá ráda a někdo z rodiny si s nimi zazpívá, pouze v malé části rodin se zpívá často. Tato skutečnost zajisté ovlivňuje a limituje rozvoj dětské hudební tvořivosti, což předpokládala čtvrtá hypotéza. Poslední hypotézu však pouze dotazníkem nelze zcela ověřit, protože k tomu je třeba provést praktickou prověrku hudebních schopností.

Výsledky výzkumu nám ukázaly, že dnešní rodina má jistě možnost rozvíjet hudební schopnosti dětí. Jsem si vědoma toho, že mě tento malý výzkumný vzorek neopravňuje vytvářet zobecnění, nicméně na základě získaných výsledků výzkumu lze však říci, že se bohužel i po letech potvrdila slova Františka Sedláka o hudební výchově v dnešních rodinách.

Rodiče by si měli více uvědomovat možnosti, které hudba výchově přináší. Měli by najít cestu, jak rozšiřovat své hudební vědomosti, dovednosti i schopnosti. Je nutno připomenout také pomoc kulturních a školských zařízení rodičům při hudební výchově. Je také zapotřebí vytvořit důslednější systém spolupráce mezi společenskými organizacemi pro pořádání nejrůznějších hudebních festivalů, přehlídek a programů určených dospělým a dětem. Je zapotřebí obnovit „muzicírování“ v rodinách a věnovat mu náležitou pozornost i ve sdělovacích prostředcích.

Všechny kompetentní orgány a instituce by měly posilovat úlohu umělecké hudby v životě člověka a vést děti i jejich rodiče k formování kladného vztahu k této oblasti.

7. Závěr

Umění se bezpochyby objevuje v životě každého člověka. Je to složka, která zaujímá důležitou roli, jež nás učí novým věcem a patří k základům vzdělání. Přijímání hudby a její reprodukce zpěvem nebo hrou na nástroje patří k základním projevům lidské psychiky a nacházíme je na každém stupni společenského vývoje lidstva. Ani výchova dítěte by nebyla úplná, kdybychom ji již od prvních roků života ochuzovali o vliv hudby. Proto je nutné stále apelovat na rodiče, aby nepodceňovali hudební výchovu dětí a aby si na ně našli čas. Hudební výchova jako součást estetické výchovy má důležité poslání. Estetické cítění se však nevytváří, není-li systematicky rozvíjeno. Každý, kdo vychovává ratolest, by si měl uvědomit, že to není pouze škola, která hraje důležitou úlohu ve výchově a učení, ale rodina, která je pro děti vždy na prvním místě. Škola by pak měla brát na vědomí změnu situace, ať již v rodině, ve funkci hudby v dnešním životě nebo ve vlivu sdělovacích prostředků, a měla by se přizpůsobit rozvoji vědeckého poznání, protože jinak nebude schopna plnit výchovné a vzdělávací úkoly.

Orientační průzkum, zaznamenaný v této práci, který byl prováděn ve druhém ročníku základní školy, nás přesvědčil o tom, že jsou v některých rodinách ještě stále velké mezery, co se týče hudební komunikace. Na druhé straně jsou našťastí i takové, kde je hudba dalším pomyslným členem rodiny. Je logické, že pouze dotazníkové šetření nám nemůže poskytnout dostatečný přehled o hudební situaci v rodině a úrovni hudební vzdělanosti dětí. V dalším výzkumu, který plánuji zařadit do své magisterské práce, bych ráda tento dotazník doplnila důkladnějším průzkumem hudebnosti dětí pomocí prověrky hudebních schopností prováděnou s dětmi osobně a podrobnějším průzkumem vlivu životního stylu současných rodin a sdělovacích prostředků na rozvoj této dětské hudebnosti. Do tohoto chystaného výzkumu bych chtěla zapojit tytéž děti, které odpovídaly na otázky v dotazníku.

Všichni, ať už jsou to rodiče, učitelé či vychovatelé, kterých se dotýká výchova dnešních dětí i mládeže, by měli uplatňovat především takové způsoby práce, které jsou předpokladem vzniku a rozvoje spontánní touhy a schopností dále se samostatně vzdělávat a všestranně se kultivovat. Doufejme, že láska k hudbě bude pěstována stále častěji a s patřičnou pozorností!

LITERATURA

Tištěná literatura

- CMÍRAL, A. *Hudební didaktika*. Praha : SPN, 1958.
- ČÁDA, F. *Vývoj dětské schopnosti hudební*. Praha, 1914.
- DOČKAL, V. *Talent nie je dar*. Bratislava, 1986.
- FRÖBEL, F. *A Selection from his Writings (Irene M. Lilley)*. Cambridge, 1967.
- HOLAS, M. *Hudební pedagogika*. Praha : AMU, 2004. ISBN 80-7331-018-X.
- HOLAS, M. *Psychologie hudby v profesionální hudební výchově*. Praha : AMU, 1998. ISBN 80-85883-27-9.
- HOLZKNECHT, V. aJ. *Člověk potřebuje hudbu*. Praha, 1969.
- HOMOLA, M. *Úvod do psychologie osobnosti*. Praha, 1971.
- CHLUP, O. aj. *Pedagogika*. Praha : SPN, 1965.
- JIRÁK, J., KOPPLOVÁ, J. *Média a společnost*. Praha : Portál, 2003.
- KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Praha : Kalich, 1992. ISBN 80-7017-492-7.
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- KRBAŤA, P. *Psychologické aspekty v integrovanom skúmaní hudobného talentu*. Zborník VŠMU. Bratislava, 1986.
- KRUPSKÁ, N. K. *O výchově a vyučování*. Praha, 1951.
- KULKA, J., DOČKAL, V. *Struktura a druhy hudebního nadání*. Československá psychologie XXVII, 1983, č.3.
- LEHOCKÝ, D. *Kniha o moudrém a křesťanském vychovávání dítek*. Prešpurk, 1786.
- LÝSEK, F. *Hudební aktivita mládeže*. Praha : SPN, 1963.
- MAŘÍKOVÁ, H. (ed.) *Proměny současné české rodiny*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-93-1.

- MIŠURCOVÁ, V. aj. *O estetické výchově nejmenších*. Praha : SPN, 1978.
- MIŠURCOVÁ, V. *Zpívejme s nejmenšími*. Praha : Česká hudební společnost, 1983.
- MONTESSORI, M. *The Advanced Montessori Method*. London, 1918.
- MURSELL, J. L. *The psychology of music*. Westport, Connecticut : Greenwood Press, 1971. ISBN 8371-4500-7.
- OWEN, R. *The Life of Robert Owen written by himself I*. London, 1858.
- PESTALOZZI, H. *Wie Gertrud ihre Kinder lehrt*. Paderborn, 1905.
- POLEDŇÁK, I. *Stručný slovník hudební psychologie*. Praha : Supraphon, 1984.
- RÉVÉSZ, G. *Einführung in die Musikpsychologie*. Bern, 1971.
- ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o výchování*. Praha, 1910.
- SEASHORE, C. E. *Psychology of Music*. New York, 1938.
- SEDLÁK, F. aj. *Didaktika hudební výchovy I*. Praha : SPN, 1985.
- SEDLÁK, F. *Hudební vývoj dítěte*. Praha : Supraphon, 1974.
- SEDLÁK, F. *Psychologie hudebních schopností a dovedností*. Praha : Supraphon, 1989.
- SVOBODA, J. V. *Školka Jana Svobody (III. vyd. E. Strnad)*. Praha, 1958.
- TĚPLOV, B. M. *Psychologie hudebních schopností*. Praha, 1965.
- VÁŇOVÁ, H., SKOPAL, J. *Metodologie a logika výzkumu v hudební pedagogice*. Praha : Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1367-3.

Elektronické zdroje

CVEKLOVÁ, B. *Význam vybraných uměleckých aktivit pro utváření osobnosti dítěte ve věku povinné školní docházky* [online]. NIPOS, 2006 [cit. 30. 6. 2010]. Dostupné na WWW: < <http://www.nipos-mk.cz/?p=2857>>.

KLAPALOVÁ, M. *Význam hudby pro harmonický rozvoj dítěte* [online]. Olomouc : Konzervatoř EA Olomouc, ZUŠ „Žerotín“ [cit. 5. 2. 2010]. Dostupné na WWW: < <http://konference.osu.cz/khv/2009/file.php?fid=52>>.

MACHÁLKOVÁ, L. *Média a jejich vliv na formování osobnosti člověka*. Bakalářská práce [online]. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně – Fakulta humanitních studií, 2009 [cit. 26. 6. 2010]. Dostupné na WWW: <theses.cz/id/lts5wu/>.

SAK, P. *Média, informační technologie a kulturní úroveň české populace – referát přednesený na mezinárodní konferenci „Kultúra - priestor interdisciplinárneho myšlienka“ v Nitre 20. - 22. 9. 2004* [online]. 2004 [cit. 25. 6. 2010]. Dostupné na WWW: < <http://www.blisty.cz/art/19934.html>>.

